

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2017

NR 3

2017-09-10

Jernbans-stationshuset

Rit af Damm.

C. Peterssens Lit. i Göteborg

JERNVÄGS-STATIONSHUSET (i Göteborg.)

Dessa byggnader måste, i anseende till vägarbetenas fort-skyndande och trafikens förökande, ofulländade upplåtas till allmänhetens begagnande redan den 4 Oktober 1858, då banan Göteborg – Falköping högtidligen invigdes af H. K. H. Regenten, beledsagad af D. D. K. K. H. H. Prinsarna Oskar och August. Bangården var vi detta tillfälle festligt dekorerad med sköldar, flaggor och blomsterkransar. De furstliga namnchiffren, äfvensom de genom jernvägen förenade länens vapen, voro å banhallens gafflar på ett effektrikt sätt anbringade.

Tecknaren har fångat en situationsbild kring järnvägsstationen i Göteborg. Hela bilden andas rörelse. Alla är på väg, i arbete eller i samtal. Till och med timmerflottning visas i teckningen.

Några promenerar och två herrar som samtalat framför fattigförsörjningsinrättningen. Budskapet är tydligt: här händer det något. Järnvägen betydde mycket för en ort.

Läs mer om stationshuset inne i tidningen på sidan 3.

Föreningen för Västgötalitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Skara. 0510-48 52 15
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anne Andersson, Vårgårda, 0322-624713
anne.andersson@telia.com

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Tim Schröder, Larv. 0709285228
antikvariat@timschroeder.se

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@gmail.com

Årsavgift 2017: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Peter Bylund, Vänersborg
Maja Gundersen, Angered
Lars-Erik Lundborg, Mariestad
Kerstin & Arne Olsson, Vänersborg
Caroline Theil, Ulricehamn
Lars-Gunnar Vilgeus, Uppsala

Antikvariat Tranan
Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Värva en ny medlem – meddela oss namn och adress
(skicka en email till sven-olof.ask@tele2.se eller med-
dela via brev Box 325, 532 24 Skara), så skickar vi ett
välkommen till den nye medlemmen.
Som tack får Du därefter kostnadsfritt vår senaste bok!

Näktergalen på Ölanda

Hon väckte förstås uppståndelse i Skarabygden när hon slog sig ned på Ölanda 1839. Inte bara för att Mathilda Orozco var italienska, vacker och mycket musikalisk. Hon var dessutom gift med en nära 20 år yngre karl och kom från sällskapslivet i Stockholmstrakten där hon umgåtts med kungligheter liksom med rader av kulturpersoner som förälskade sig i henne. Tegnér exempelvis, men han blev ju förälskad i alla damer. Hon såg ut som en bröllopsnatt, skrev Tegnér, för han glömde ibland bort att han var biskop. Men så verkar han bli nobbad av Mathilda, och då blir han betydligt svalare i sina kommentarer.

Vacker sång

Men även bland andra blev hon omtalad. För hon betedde sig inte alltid som fruarna borde, det vill säga nöja sig med att sitta bland andra fruar och prata om problem med tjänstefolket. Dessutom kunde hon bjuda på musik av en klass vi inte var bortskämda med i Skara. Hon var en mycket bra sångerska och pianist.

Nu finns chansen att ana hur det kan ha låtit på Ölanda och andra gårdar som hon gästade. Här återskapas musiken och romantiken på en ny CD där Anna Nyhlin sjunger och Bernt Malmros spelar på ett piano från Mathildas tid.

Husarmarsch

Innehållet är bland annat musik skriven av Mathilda själv plus vackra tonsatta dikter (av Tegnér och Geijer exempelvis) som hyllar Mathilda och hennes skönhet. Att Mathilda inte var opåverkad av vistelsen i Sverige märks på att hon här serverar en lätt salonganpassad Hambo Polska. Dessutom får vi höra en Husarmarsch som hon skrev till sin tredje mans regemente, Carl Gyllenhaal på just Ölanda utanför Skara. Den marschen blev ett av hennes mest uppskattade musikstycken.

Eget kapell

Söderländskan i Norden heter skivan, för det var så hon kallades av beundrande svenskar. Mycket romantiskt och vackert, just som jag föreställer mig att Mathilda upplevdes i Skaratrakten under de tio åren på Ölanda.

Den som har vägarna förbi Ölanda kan kasta ett öga på det söta lilla kapell där Matilda Orozco som god katolik höll sina gudstjänster.

Hans Menzing

CD: Mathilda Orozco. Söderländskan i Norden. Sång: Anna Nylén. Piano: Bernt Malmros. Förlag: Ad Cultura. 63 minuter.

Jernbans-stationshuset

Genom jernvägsanläggningarne har, i utlandet såväl som hos oss, framkallats en genre af arkitektur som, i afseende på storhet och elegans i stil, praktisk ändamålsenlighet i anordningar, smak och prydlighet i utförande, öfverträffar många af den gamla byggnadskonstens produkter. Visserligen kunna vi Svenskar i dessa hänseenden ej mäta våra arbeten med dem, hvarpå det stora utlandet har att bjuda. Vi må ej heller försöka en täflan i detta fall. Men hvad vi både böra och kunna, är att uppressa sådana monumenter åt våra dagars stora tillämpning af ångkraften, att de för kommande tider tala om en nation med bildad smak, ett folk, som, med inskränkta tillgångar, dock häfdar sin rätt att räknas bland odlingens befordrade.

Af hvad vi hittills lyckats uti det ifrågasvarande slaget af byggnadsföretag åstadkomma torde den slutsats kunna dragas, att vi förstå vår kallelse, och att vi, ehuru begränsade i afseende på tillgångar, dock gjort och göra oss förtjenta af ett aktadt namn bland de europeiska kulturfolken. – Utaf det, som uti den ifrågasvarande genren af arkitektur hos oss utförts, intager Göteborgs Stationshus utan jemförelse det förnämsta rummet.

Länge var man i villrådighet, hvarest uti stadens yttre delar det ifrågasvarande huset skulle läggas. Frågan väjde mycket mellan planen vid Pustervik och den plats, det nu innehar. Öfverste Ericssons skarpa blick och säkra omdöme föreskref denna, såsom den i många hänseenden förnämligaste, då den utom fördelen af ett fritt och öppet läge har den, att kunna för kommande tiders behof, genom inskränkningar uti Gullbergs Vass, vinna, snart sagdt, hvilken utsträckning som helst. Skada blott att, innan detta beslut var fattadt, Fattigförsörjningens vidsträckt hus kom att intaga en plats, som sedermera, i mer än ett hänseende, var hinderligt för den ifrågasvarande bangården.

Denna är belägen vid norra sidan af Drottningtorget, på gränsen emellan den egentliga staden och förstaden Stampen. Dess facade åt detta torg erbjuder en anblick, som är på samma gång skön och imponerande. Skada att densamma störes genom den långsträckt flygel af det ofvannämnda fattigförsörjningshuset, hvilken upptager det i öfverigt vackra togets ena sida.

Stationshuset för personaltrafiken håller i längd 194 och i bredd 55 fot. Den med detsamma förenade banhallen har sin hufvudfacade år vester, mot en öppen plats invid Norra Larmgatan.

Dessa byggnader äro utförda i en stil, som är sammansatt af rundbågs och förenklad götisk stil. Murverket visar utvändigt gul klinkert och huggen kalksten. Taken äro täckta med skiffer och småtornen hafva tackjernsspiror.

Banhallen, som har fyra banor för vagnar och en reservbana, hvars plats skall intagas af en framdeles blifvande plattform för ankommande tränger, är 310 fot lång och 101 fot bred, samt har, jemte sina kolossala gavelfönster, 138 stora takfönster.

Stationshuset innehåller i andra våningen rum för administrationen samt några få boningsrum. Bottenvåningen består af väntningssalar och andra för trafiken och tjenstemännen behöfliga lokaler. Verkstadshuset och lokomotivstallarne, hvilka ej väntas blifva fullt färdiga under innevarande år, äro byggda i en enkel stil, lämpad för tegelkonstruktion, nemligen rödt fogadt tegel med ornamenter af gulsten och klinkert. – Utanför banhallens stora facade mot Köpmansgatan äro anbringade täcka blomsterplanteringar, skyddade af ett prydligt staket, som dessutom längsefter Larmgatan innesluter en stor rymd, upptagande flera af de ofvannämnda anläggningarne.

Utom de nämnda byggnaderna finns åtskilliga andra för särskilda ändamål uppförda hus, t.ex. ett som innehåller en mekanisk verkstad, smedja och vagnmakare-verkstad; vidare lokomotiv-stallar, byggda i cirkel, med en stor vändskifva midt på gården, samt tvenne stora godsmagasiner, ett för afgående och ett för ankommande gods. Dessa tvenne sistnämnda byggnader äro dock, såsom uppförde af trä, ej att anse som permanenta.

Dessa byggnader måste, i anseende till vägarbetenas fortskrydande och trafikens förökande, ofulländade upplåtas till allmänhetens begagnande redan den 4 Oktober 1858, då banan Göteborg – Falköping högtidligen invigdes af H. K. H. Regenten, beledsagad af D. D. K. K. H. H. Prinsarna Oskar och August. Bangården var vid detta tillfälle festligt dekorerad med sköldar, flaggor och blomsterkransar. De furstliga namnchiffren, äfvensom de genom jernvägen förenade länens vapen, voro å banhallens gafflar på ett effektrikt sätt anbringade.

Emot det i öfrigt ståtliga Stationshuset har, och detta ej utan skäl, gjorts den anmärkning, att det ligger för lågt. Man har sagt att det bort uppföras på en högre fotmur eller sockel, en messyr, som skolat ytterligare förhöja det imposanta uti anblicken af detsamma. Vi neka ej, att ju dessa anmärkningar äro viktiga; men vilja nämna de skäl, som hindrat utförandet af denna, både af Jernvägschefen och Jernvägsarkitekten såsom riktig ansedd grundsat. Förslaget fattades ej, att lägga huset annorlunda, än hvad det nu ligger. Så t.ex. skulle efter ett projekt Stationshuset framdragits längre mot Drottningtorget och uppförts på en högre fotmur. Derifrån skulle några trappsteg fört till den lägre liggande plattformen under banhallen. Detta förslag måste förkastas, dels emedan dess utförande hade fallit sig dyrare, än man önskade, dels emedan trappors anläggning inom sjelfva trafiklokalerna anses, så vidt möjligt är, böra undvikas. Sedan ifrågasattes, att gifva den nu varande byggnaden så hög fotmur, som möjligt och i samma proportion höja hela bangårdsplanet, liksom flera tusen fot af sjelfva banan, en åtgärd, som beräknades skola kosta sina goda 200.000 Rdr, utom de utgifter, som blifva nödvändiga för anläggning af appareller eller trappor vid alla punkter å banans blifvande sträckning, genom staden, der gator, torg och kaimurar komma att beröra densamma. För att nu undvika alla dessa pekuniära uppoffringar och allt detta besvär, vidtog man den enklaste utvägen, att gifva Stationshuset den höjd, det för närvarande innehafver, en åtgärd, som, ehuru

ej gynnsam för det sköna i anläggningen, dock stod i öfverensstämmelse med den sparsamhetsprincip, som man i det stora företaget gjort sig till regel.

Göteborgs Stationshus, så väl som öfvriga husbyggnader vid Westra Stambanan, hafva både till ritning och utförande varit uppdragne åt arkitekten vid statens jernvägar, löjtnant A. W. Edelsvärd.

★

Texten till ovanstående är tryckt i *Göteborg (med dess omgifningar) framställt i taflor. I-IV*. Göteborg, C. Petersen, 1859-60. Tvärfolio. 32 s. text & 16 litograferade plr. Texten är skriven av J. Wallin och teckningarna är utförda av J. Damm och litograferade av C. Petersen.

Vid samma tid utkom ett annat verk med nästan identisk titel, *Göteborg med dess omgifningar framställt i taflor*, med 46 planscher efter G. Berger.

Några år efteråt utkom *Vyer af Göteborg och dess omgifningar*. Förlag Meyer & Köster's lith. Atel. Göteborg 1863. Samlingen omfattar 12 olika litografier av byggnader i Göteborg.

Johnny Hagberg

Arn byggde inte Skörstorps kyrka

Skörstorps kyrka. Vesst ä ho trinner!

Det var förstås inte Arn som byggde rundkyrkan i Skörstorp, men bakom den och andra rundkyrkbyggen på Falbygden kan ha stått en verklig korsfarare som återvänt på 1100-talet. Idag finns bara Skörstorps rundkyrka kvar i Skara stift, och de är bara åtta i hela Sverige, men vi vet att det en gång var ytterligare två på Falbygden, och det finns teorier om ännu fler rundkyrkor här.

Conny Johansson från just Skörstorp har gjort en dokumentation av Skörstorps kyrka med massor av bilder. Detta har senare vuxit till en undersökning av övriga rundkyrkor i Norden och i Europa. Även det med massor av bilder, och vid Västergötlands Hembygdsförbunds stämma lät han intresserade ta del av sin kunskap och sina bilder.

Heliga graven

Han berättade att man förr trodde att rundkyrkorna byggts som en del i försvaret, och i så fall borde Falbygden varit väl försvarad. Med all rätt, dansken härjade ofta här. Och visst gav stenkyrkor, fyrkantiga eller runda, visst skydd mot angripare, men bakgrunden var säkert betydligt fredligare.

De runda kyrkorna inspirerades av Den heliga gravens kyrka i Jerusalem som kejsar Konstantin lät bygga, menade Conny Johansson. Kyrkorna på Falbygden restes på 1100-talet under den driftige biskop Bengt den godes tid. Detta ger anledning till funderingar kring denna historiska gåta. Byggs rundkyrkorna här av en hemvändande korsfarare, eller påverkades biskop Bengt av någon hemvändande? Att kyrkorna skulle ha byggts utan att biskopen godkände dem verkar inte troligt.

Conny Johansson har gjort en ingående och fotografiskt väldokumenterad rundvandring bland Europas rundkyrkor, och resonerar kring olika teorier om att man just vid denna tid byggde rundkyrkor. Som alltid i hembygdsretsar var publiken vaken och kom med åtskilliga egna inpass.

Ett fint och tankeväckande inlägg till bygdens historiska gåtor. Själv är jag extra svag för en lokalpersons kommentar om att han sett spår hemmavid efter en rundkyrka och slog fast detta med kommentaren: Körka va trinner.

Historikerna godtar nog inte bevisningen, men jag gillar detta äktvästgötska resonemang.

Hans Menzing

Embryostenen från Sparlösa

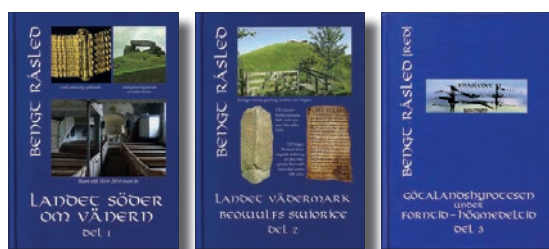
Världslig makt
Kyrklig mission
Rättslig ordning
Försörjningssystem
Kulturell utveckling

Svea
rikes
vagga

Grundläggande faktorer för en
riksbildning, vilka framträder
tidigast och sammantaget först
i landet söder om Vänern.

EN RELEVANT TIDIGHISTORISK TEORIBILDNING!

Beställ böckerna hos din bokhandlare,
adlibris.com, bokus.com eller direkt från atremi.se

Rhasledet Historieforum Västra Götaland Atremi AB
Instagram: rhasledet Hemsida: rhasledet.se

Bert Moberg Antikvariat

Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.
Sökservice av böcker.

Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.

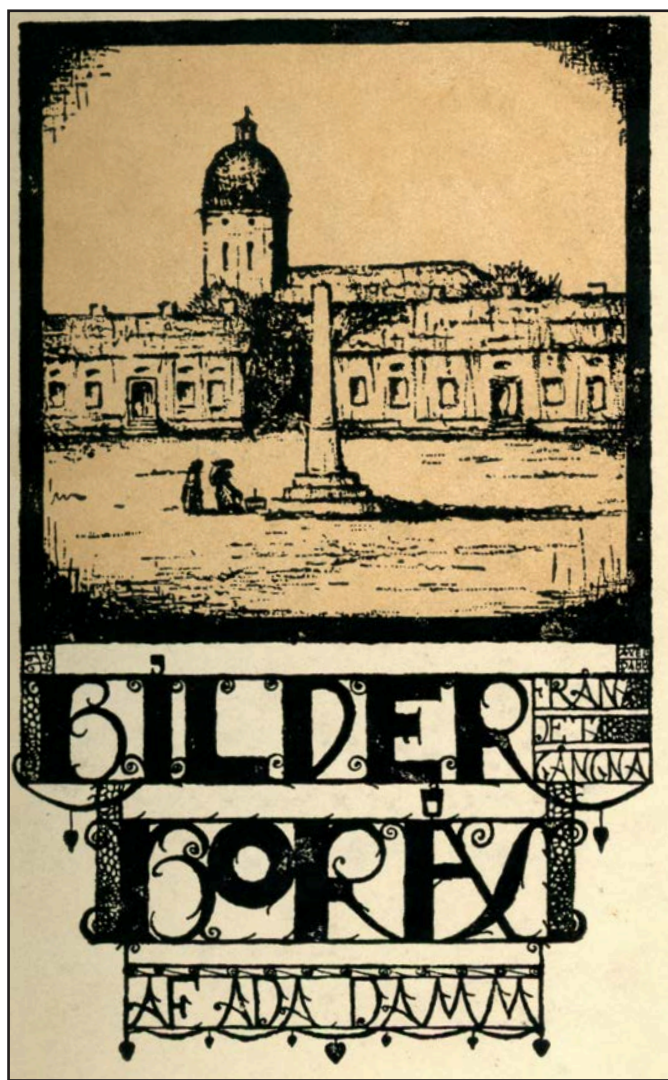
Korrekt värdering

Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18

Ett ståtligt Borås-verk

Fru Damms Boråsbilder utkomna i bokform.

100 år sedan Ada Damms Boråsbilder utkom

Från och med idag föreligger på bokhandelsdiskarna det arbete, som framför hvarje annat bör tilldraga sig f.d. och nuvarande boråsares uppmärksamhet bland öfverflödet i julens bokmarknad. Det är, för att återgifva titeln i dess helhet: "Bilder från det gångna Borås. Strödda anteckningar af Ada Damm. Med ett flertal illustrationer af Axel Damm".

För våra läsare behöfves ju icke några vidlyftiga upplysningar om fru Damms verksamhet som skildrare af framfarna tider och öden i vår stad. Hvad som gifvit detta arbete en betydelse utöfver det tillfälligt är den intima kännedom författarinnan äger om stadens uppsving och de härtill hufvudsakligast bidragande krafterna samt den kärlek till uppgiften som kommit henne att utnyttja alla tillgängliga lefvande och döda källor för komplettering af sitt eget vetande om samhället och dess invånare under gången tid. Det finns kanske de, som tycka, att dessa ofta ganska intima skildringar af gamla boråsfamiljers vanor och öden ej äro ägnade för offentligheten. En sådan åskådning är omodern i en tid, då memoarverken få allt större betydelse, och den är framförallt oberättigad, ty en gången tids kultur, alltså den kultur på hvilken vi sjäfvä bygga, står aldrig så klar och levandegjord fram för en som därigenom att de exakta data utfyllas med mera ingående skildringar af de personers lif och lefverne, som gjort historien. "By är som Borger" säger ett danskt ordspråk, som om vi ej misshinna oss tronar som inskription på Köpenhamns

förnämliga rådhus. "Staden är som dess invånare" – erkänner man riktigheten af den satsen (och vem kan bestrida den?) så har man och det mest koncisa uttryck för det kulturhistoriska värdet af skildringar som dessa. Först då lär man känna sin stads föregående, när man känner deras lif i helg och söcken, som levat i den. För hvad fru Damm med dessa bilder bidragit till att sprida upplysning i sådant afseende, äro dessa invånare nu och i framtiden henne tack skyldiga.

Detta tack kan så mycket oförbehållsamt gifvas som fru Damm utom de nämnda har äfven vissa andra förutsättningar för uppgiften, som gifva värde år verket. En sådan är hennes allmänna orientering i kultur och annan historia, hvarigenom hon mången gång med en blott kort antydning kan ställa in omhandlade boråsförhållanden i den riktiga belysningen af omständigheter och gestaltningen "därudenom", en annan den fantasi och ingeniets rörlighet, som förlåna en särdeles njutbar form åt allt hvad hon skrifver.

Till de här samlade bilderna – som tidigare varit publicerade i denna tidning – har fru Damm som inledning fogat en väl koncentrerad historik, omfattande de fyra äldsta Boråsstädernas öden. Och sedan börja "konturerna"! Med en världsberömd son af Borås, konstnären P.A. Hall. Samvetsgrant har förf. i förordet frisagt sig ansvaret för möjliga smärre detaljfel i uppgifterna. Hon har byggt till stor del på hvad de gamla haft att förtälja och om något minnesfel skulle föreligga, är det alltså icke den refererandes skuld.

Arbetet, som är utgången från Borås Tidnings officin, har påkostats en särdeles smakfull och tilltalande utstyrsel. Förf:s son har tecknat ett stämningsfullt omslag, återgifvande en typisk bild från det gamla Borås, och för öfrigt illustreras texten med en mängd interiörer och exteriörer af gamla Boråsgårdar, porträtt af forna boråsare o.s.v. Endast illustrationsafdelningen äger i och för sig ett afsevärdt kulturhistoriskt värde och har kostat förf. mycket möda och omtanke.

Priset för boken är satt särdeles lågt i betraktande ej blott af arbetets eget värde, utan ock af de stora omkostnader, hvarmed utgivandet af ett litet praktverk som detta i dessa dagar är förknadt.

Vi förmoda, att de skola blifva många, som vilja för sig och för anförvanter här eller på andra ställen – en vackrare hälsning från Borås kan ingen sända – skaffa Boråsbilderna, och då de utkommit i en så begränsad upplaga som 1.000 ex., är det all anledning att skyndsammast sätta en sådan föresats i verket. Om något år torde fru Damms första afdelning af Boråsbilder vara en raritet.

★

Ovanstående text trycktes i *Västgöten* fredagen den 21 december 1917. Del I omfattade 167 s. + register och året efter, 1918, utkom del II omfattande 200 s. + register.

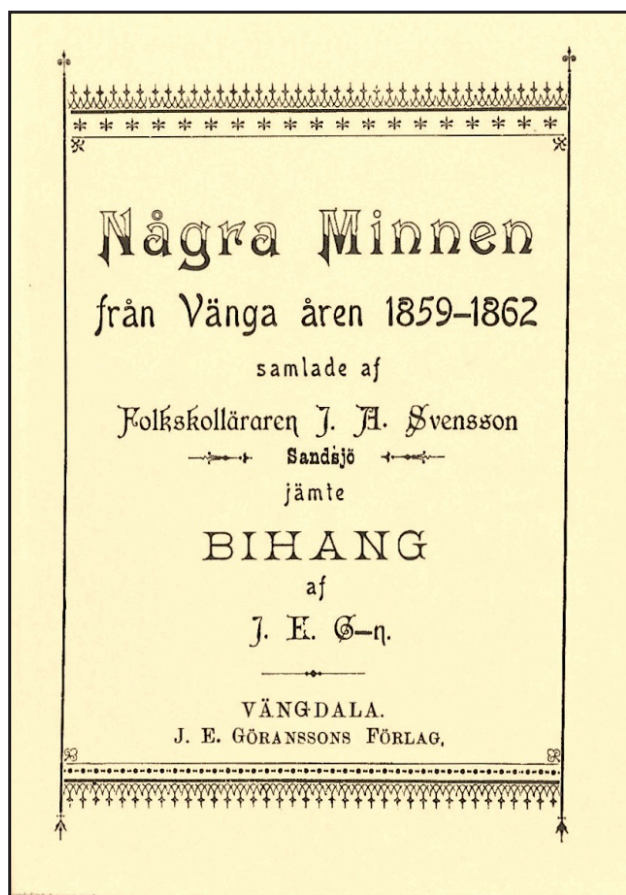
Nog blev böckerna en raritet alltid. Vid Föreningen för Västgötalitteraturs auktioner betalades omkring 1.000 kronor för ett snyggt band med båda delarna. Priserna har tyvärr fallit de senare åren och nu får en köpare betala runt 4-500 kronor.

Ada Damm var dotter till den kände Boråsläkaren August Charles och levde åren 1869-1961. Sonen Axel Damm, 1897-1939, var konstnär.

Johnny Hagberg

J. A. Svenssons Minnen. Perspektiv på folkskolans historia

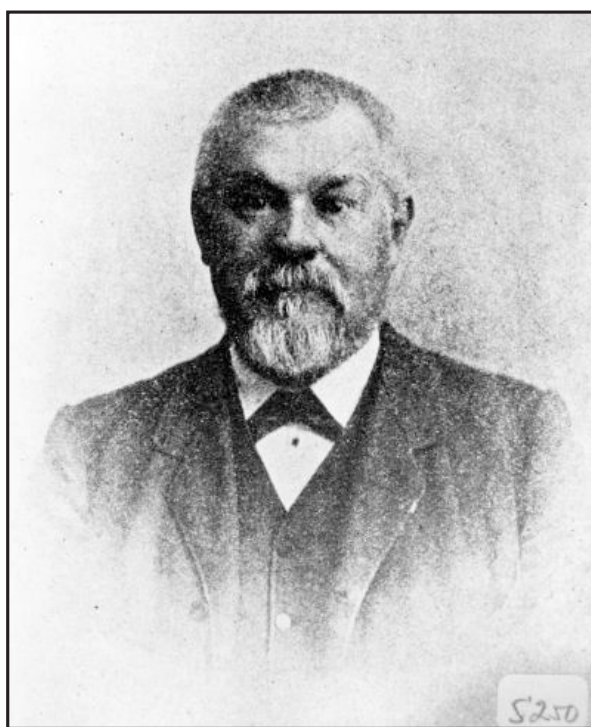
Historieskrivningen kring den svenska folkskolan är omfattande. En tendens som kan urskiljas i äldre arbeten är att de ofta är utförda av personer med positioner inom folkskoleväsendet och framhäver folkskolans historia som en framgångshistoria. Ett exempel är fembandsverket *Svenska folkskolans historia* som utgavs i samband med hundraårsjubileet av 1842 års folkskolestadga. Historikern Margaretha Mellberg karaktäriserar i sin doktorsavhandling denna typ av ansats som "institutionshistoria", det vill säga "en historieskrivning som berättar om folkskolans födelse, etablering och framgång". Denna bild delas av historikerkollegan Lars Pettersson, som invänder mot vad han uppfattar som en överbetoning av folkskolestadgans betydelse och som han ser som resultatet av en historiesyn som etablerades runt år 1900 kring föreställningen om en nationell medborgarskola.

Ett belysande exempel på denna historiesyn ges av folkskolläraren J. A. Svensson i hans lilla bok *Några Minnen från Vänga åren 1859-1862*, utgiven 1897, alltså i den veva bilden av folkskolan sägs ha etablerats. Svensson beskriver ett motstånd till den nya skolformen och till honom som representant för den. Konflikter med lokalsamhället i form av prästerskap, skolstyrelse och ledande bönder målas upp. Den bild som tecknas skaver dock i flera avseenden mot den som framkommer ur sockenstämmoprotokoll och annat arkivmaterial för perioden.

Enligt Svensson pågick det ingen undervisning i Vänga vid hans ankomst. Protokollen visar dock att skolverksamhet i olika former funnits under flera år, från 1847 av en folkskollärare som anlätades gemensamt av Sandhults, Bredareds, Vänga och Tämta socknar i väntan på att tjänsterna i respektive skoldistrikt kunde besättas. Bredared fick ordinarie folkskollärare 1849, Sandhult 1851 men i Vänga och Tämta, som utgjorde ett gemensamt skoldistrikt, dröjde det alltså till 1859. Undervisning av socknens barn pågick dock under hela denna tid.

Svensson hävdar också att en förteckning över barn i skolåldern saknades, men i gällstämmans protokoll är det 1847 noterat att en avgift skulle erläggas för varje barn "då det första gången i Matrikeln antecknas". Eftersom pastoratet hade gemensam lärare är det sannolikt att även matrikeln var gemensam och ambulerade mellan socknarna, och vad Svensson i så fall menar är att det inte fanns en särskild matrikel för hans skoldistrikt när han kom dit. Samma sak gäller avsaknaden av undervisningsmaterial som han också anmärker på; det är protokollfört att den gemensamme läraren fick i uppgift att anskaffa nödvändiga böcker och att dessa var "gemensamme för Folk-Skolan i hela Pastoratet". Antagligen hade läraren med bas i Bredared hand om materialet och alltså fanns det inte på plats i Vänga. Vad Svensson beskriver är därför i själva verket avsaknaden av en fungerande fast folkskola av den typ som senare blev norm, utan att erkänna den undervisningsform som fanns sedan tidigare.

J. A. Svensson

Vängaborna hade visat sig ovilliga att inrätta fast folkskola. När folkskolestadgan skulle diskuteras gemensamt i pastoratet 1842 uteblev representanter för Vänga och Tämta socknar, och både byggande av skolhus och anställande av folkskollärare förhalades. Folkskollärartjänsten reserverades för en lokal dräng som utan framgång skickades till seminariet i Skara för utbildning och en annan dräng anlätades senare med motiveringen att han gjorde samma nytta som en utexaminerad lärare.

Kraven på lokal rekrytering var i linje med hur lärare rekryterats före stadgan. Carin Bergström framhåller i sin bok *Skolmostrar och läsmästare* att lärarna före 1842 inte var "främmande personer för socknarna utan var oftast födda inom sockengränserna eller i angränsande socknar", och Kurt Törnvall, som i sin licentiatavhandling undersökt folkskolans utveckling i Bollebygd och Mark, har sett att likande krav ställdes av några socknar i hans undersökningsområde.

En orsak till att lokala förmågor föredrogs var enligt Bergström att socknarna behövde se till att deras invånare i så stor utsträckning som möjligt kunde försörja sig själva. I Bredared anställdes sonen

till den gamle organisten, Gabriel Hedelin, 1846 som skollärare trots att han ännu var oexaminerad. Sockenmännen motiverade valet med att de önskade att "Gabr. Hedelin, som sitter med stor familje i mindre omständigheter, kunde få kvarblifva som organist". Om en annan person anställdts hade familjen Hedelin sannolikt kommit att belasta fattigvården inom socknen.

Svensson beskriver i sina *Minnen* svåra konflikter med lokalsamhället som inte har satt några spår i arkivmaterialet. En riksdagsman i Tämta som var aktiv i skolfrågorna ska ha hävdade att Svensson genom att hålla söndagsskola bröt mot konventikelplakatet, som han menade fortfarande gällde eftersom kungörelsen om dess upphävande inte blivit uppläst i pastoratets kyrkor. Svensson kunde därför "dömas till varning, afsättning, böter och fängelse" om han inte fogade sig. Prästerskapet predikade mot honom att "om någon predikar evangelium annorlunda än vi predika, han vare förbannad", man tvistade om hans lön och någon slängde in en sten genom skolhusfönstret.

I den traditionella historieskrivningen om folkskolan sågs ofta den här typen av missnöjesyttringar som utslag av ett generellt motstånd mot skola och utbildning. Problemen kan istället sättas i samband med de tidiga folkskollärarnas oklara position i lokalsamhället. Historikern Sten Carlsson beskriver i sin bok om svensk ståndscirkulation (1962) en misstänksam inställning till de tidiga folkskollärarna, vilket han kopplar till gruppens rekrytering. Många hade varit jordbrukare eller kom från sådan bakgrund och det fanns en risk för att "den från plogen tagne" kunde överskatta betydelsen av sin sociala upphöjelse.

Ett tydligare exempel på detta än Svensson är kollegan A. P. Bengtsson i Sandhult, där man redan före 1842 hade en av socknen anställd lärare. Bengtsson kom till Sandhult 1851 som socknens förste ordinarie folkskollärare och tycks inledningsvis ha kommit bra överens med hemmansägarna i skoldistriktet. 1856 uppstod dock en slitning mellan honom och bönderna: Bengtsson anklagades för att ha "visat en slags ohörsamhet och sjelfmyndighet" och för att "icke inom socknen gjort sig förtjent af aktning och kärlek". Sockenmännen gjorde klart att de ville ha honom skild från befattningen. Orsaken var att han på eget initiativ omdisponerat skolhusets möblemang vilket uppfattades som att han ansåg sig ha befogenheter i skolhuset som inte accepterades. Skolhuset var socknens egendom och det var sockenstämmans sak att besluta hur bänkarna skulle placeras.

Svenssons lilla skrift kan sägas medverka till den konstruktion av folkskolans historia Pettersson med flera talar om. Genom att han tonar ner undervisningen före sin tjänstgöring förstoras betydelsen av den egna gärningen. Han inleder med att beskriva det andliga tillståndet i Vänga och Tämta vid hans ankomst dit som "ett djupt mörker i dödsskuggans stillhet" och avslutar med att beskriva hur läget vid bokens skrivande som en följd av hans arbete har blivit betydligt ljusare.

Oscar Söderholm

Litt.

Bergström, Carin, *Skolmostrar och läsmästare. Lärare på landet före folkskolareformen 1842*, Stockholm 2000.

Carlsson, Sten, *Bonde-präst-ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar*, Stockholm 1962.

Mellberg, Margaretha, *Pedagogen och det skrivna ordet. Skrivkonst och folkskollärare i Sverige 1870-1920*, Göteborg 1996.

Pettersson, Lars, "1842, 1822 eller 1882? Vad är det som bör fira", i *Forskning om utbildning. Tidskrift för analys och debatt*, vol. 18 nr 4, 1991 s. 22-27.

Törnqvall, Kurt, *Folkskolans utveckling i Marks och Bollebygdskontrakt 1842-1862*, Uppsala 1982.

Bandyklubbar förr var ofta i gungning

Bandyklubbarna var många förr, och de kunde lätt komma i gungning när de inte rentav tog sig vatten över huvudet. Matcherna gick nämligen ofta på sjöars och åars is, och det var si och så med säkerheten när det vårades. Isen mjuknade och svajade, när den inte rentav brast under en anhopning av ivriga spelare.

I senaste numret av *Främmestad – vår hembygd* skriver Tage Brolin om en av de många försvunna bandyklubbarna, Bredöls Vintersportklubb. Den bildades 1950 och försvann igen elva år senare, men hann avverka rätt många matcher under de åren, även i seriespel. Framgångarna varierade.

Vakt i eka

Man fick spela där det fanns is, och det kunde innebära problem. Som matcherna på Bredahöljen nära Bredöls skola. Där var det trångt och det var inte så många meter mellan planen och öppet vatten vid sågen. Så under matcherna satt en man i en eka och fiskade upp bollar som gått för långt.

Märkligt nog verkar ingen alltför snabb spelare ha åkt av isen. En ivrig supporter däremot hamnade i vattnet, men fiskades snabbt upp. Senare fick man en bättre och säkrare plan. Men många matcher även där, liksom på många andra håll, fick inledas med att man skottade bort snön från isen.

Bandyportfölj

Den klassiska bandyportföljen, som lär innehålla värmande kaffe smaksatt med alkohol, verkar inte behövs i Bredöl. Där serverades glögg, alkoholfri för spelarna, lite starkare för publiken som kom i rätt stämning.

Och här som på många andra håll anordnades danser och andra fester för att få in pengar till verksamheten. Det i särklass största dragplåstret var Snoddas, den sjungande bandyspelaren, som kom hit i midsommartid 1956. Denna stjärna vid den här tiden, kostade 465 kronor. Men då ingick dragspelaren. Det får man inget stor artist för idag.

Arentorp förlorade

Tage Brolin har mycket att berätta om matcher mot mängder av lag som få minns idag. Jag har exempelvis ingen aning om att Arentorp hade ett lag, det förlorade dessutom mot Bredöl. Det är roligt att gamla idrottsminnen av det här slaget sätts på pränt. Det finns säkert mycket roligt och spännande att berätta innan allt är helt bortglömt.

Hans Menzing

Främmestad – vår hembygd 2017. Redaktör: Tage Brolin. Utgivare: Främmestads hembygdsförening. 24 sidor.

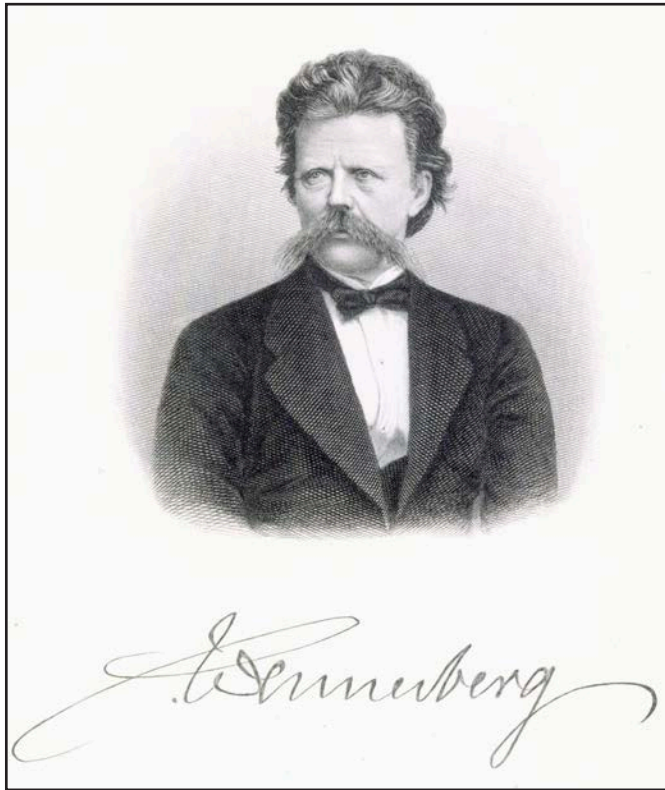
Riddarens Antikhandel
Säljer Köper Värderar Böcker Antikviteter
www.antikvariatriiddaren.se

Mariestadsvägen 2
540 16 TIMMERSDALA
Hemadress: Katörp 4

Mats Bergström
Bokhandlare
kakelmats@telia.com

0706 747574 0511-81248
Öppet: mån-lörd

Wennerbergjubileet

På olika håll i landet firas i höst minnet av Gunnar Wennerberg, som ju var viktig på olika sätt. Men är han värd att uppmärksammas i denna tidning?

Han föddes i Lidköping 1817 där han också gick i skola de första åren, han fortsatte i gymnasiet i Skara och återvände dit som lektor 1849-1865. Visserligen verkade han större delen av sitt yrkesliv utanför Västergötland. Och när han kom tillbaka till Skara trivdes han varken med att vara lärare eller att sitta i domkapitlet (en heldag varje vecka och dessutom ett antal mindre sammanträden). Ändå var han förstås västgöte och hans litterära verksamhet hör därmed till Västgötalitteraturen. Men är den något att bry sig om idag?

Läser man kommentarerna till hans samlade skrifter, som kom ut 1881-85, kan man få intrycket att svaret på rubrikens fråga är ett enkelt Nej. Sven G. Svenson, som skrivit GWs biografi, konstaterar att bortsett från musiken, inklusive Gluntarne, hade Wennerberg inte givit ut några skrifter när han accepterade ett erbjudande att ge ut sina samlade skrifter – han måste skriva dem först! Nå, han hade några gamla texter som gavs ut som del 1: *Romerska minnen*. En annan del heter *Trollrunor* och är lika oläslig som del 1. Den fjärde delen heter *Smärre dikter*. Där publicerade han sina fosterländska hymner, sina kärleksdikter till hustrun Hedda med mera. Svenson sammanfattar: "Romerska minnen har en egenskap som inget skaldestycke förmår att bära: trivialiteten... Trollrunor är värre. Ingen nutida läsare kan – även om han har öppen blick för tidsavståndet och risken för anakronistiskt betraktelsesätt – finna dessa dikter annat än svårt pekoralistiska." (Svenson s. 304 ff). Jag har bläddrat i del IV av hans samlade skrifter och där bara funnit en dikt på västgötska och en som skildrar västgötsk natur (Fiskaren på Kinnekulle). De är båda trevliga men umbärliga. Den västgötska dikten, som heter "Tösa på svältera" både börjar och slutar: "Ja vänner 'a vure så långt härifrån/Långt, långt bort i markerna hos kråka!" Hon längtar – liksom Wennerberg själv – bort från hembygden.

Wennerberg hade också andra strängar på sin lyra. Han dispu-

terade i Uppsala där han blev docent i filosofi men "från fackfilosofisk synpunkt kanske det inte finns någon som helst anledning att slösa krut på en så död hök som Wennerberg" skrev Karl-Erik Tysk i Skara stiftshistoriska sällskskaps skriftserie nr 5.

Wennerberg var en framgångsrik, ofta självständig byråkrat och politiker – byråchef och senare statsråd i ecklesiastikdepartementet, därefter landshövding i Kronobergs län och till sist på nytt ecklesiastikminister 1883-91. Men detta meriterar inte heller för en plats i Västgötalitteraturen. Han skrev många kompositioner för körer, soloröster och duetter men de hör ju snarare till musikhistorien.

Att han ändå hör hemma i litteraturhistorien – och därmed den västgötska – beror förstås på hans ungdoms lyckokast *Gluntarne*, som blev del 2 i hans samlade verk. De kom först ut omkring 1850. Där har han verkligen lyckats med det han efterlyste i slutet av sin inledning till sångerna: "Vad de fordra, för att vara vad de vilja vara, är känslans och uttryckets sanning, sådan denna älskar att visa sig i vardags lag bland förtroliga vänner." Det torde gälla både sångerna själva och framförandet.

I traditionen Bellman, Birger Sjöberg och Evert Taube hör Gunnar Wennerberg hemma, även om omdömena om honom kan variera. Litteraturvetaren Johan Stenström beskriver detta väl i sin bok *Bellman levde under 1800-talet*. Hans kollega Lars Lönnroth ägnar några gluntar en kärleksfull analys i boken *Den dubbla scenen*. Litteraturvetaren Gunnar Syrén presenterar visserligen en kollega som är mildt överseende i sin kommentar: "Rent litterärt är *Gluntarne* ej betydande" (Lars Helge Tunving) och idéhistorikern Sten Lindroth karakteriserade *Gluntarne* som "menlös efterromantik". (s 7). Syrén citerar vad litteraturvetardocenten Göran Hägg skrev om Sven G. Svensons biografi: "ännu ett av dessa fall där dålig litteratur givit upphov till lysande historisk forskning". "Själv instämmer Syrén med Sven G. Svenson att "det är alldeles omöjligt att bortse från verkets musikaliska och litterära förtjänster. De var och är stora."

Gluntarne (modern svenska: *Gluntarna*) är en samling sånger för bas och baryton med pianoackompanjemang. Sångerna tillkom under åren 1847 till 1850 och skildrar dåtidens studentliv i Uppsala. Inom några år hade samlingen gjort Wennerberg berömd.

Gluntarna är utformade som dialoger mellan två studenter, en baryton och en bas, *Gluntarn* och *Magistern*. Sångerna är inbördes olika; vissa är enkla visor med vers och refräng, andra

är långa omväxlande passager med teatralisk karaktär. Sångarna har olika roller: Glunten är den yngre studenten, lite naivare och mer tanklös, och Magistern den äldre, mer bildad och mer luttrad av studentlivet. Glada krogscener blandas med vemodiga eller romantiska situationer.

Namnet Glunten kom sig av att en av kamraterna brukade sjunga en uppländsk visa där huvudpersonen kallas Glunten, ett dialektord som betyder pojke eller grabb. När sångerna gavs ut i samlingsutgåva sorterade Wennerberg upp dem i en "kronologisk" ordning, så att de första handlar om hur sångarna träffas, blir medlemmar i en kamratkrets som kallade sig Juvenalerna osv; de sista om hur Glunten tar examen och lämnar Uppsala.

Gluntarna har sjungits i hela Norden, de finns översatta till engelska, finska, isländska, esperanto och transpiranto. På svenska har de kommit i drygt 30 utgåvor.

Wikipedia sammanfattar: "Sin plats inom vår litteratur har Wennerberg vunnit genom Gluntarne, vilka är ett pregnant uttryck för 1840-talets studentliv i Uppsala. Man träffar i dem som ett grunddrag den sorglöshetens romantik, som lätt nog blir hemmastadd bland de glada ungdomsskarnorna vid ett småstadsuniversitet, helst under en tid, då överliggeriet var vanligt.

Wennerberg ser hela denna livsåskådning med självironikens godmodigt observerande blick och framställer den i en humoristisk belysning, med briljant lynne och äkta kvickhet, med verklighetskär realism och på samma gång ideell syn på livet. Beundransvärd är den dramatiska kraft han visar i dialogen, liksom ledigheten i meter och rim, så mycket mer som ordval och ordföljd är tagna ur den vanliga vardagsprosan, uppblandad med studentslang och emellanåt höjande sig till lyrik. Omedelbarhet, naturlighet, "improvisation", dramatisk livlighet och fint lyriskt natursinne är huvudegenskaper hos *Gluntarne* liksom hos deras stora föregångare *Fredmans epistlar*."

Ungefär hälften av de 30 gluntarna är skrivna i Lidköping eller Skara. Det i sig berättigar väl dem en plats i västgötalitteraturen – även om de är skrivna i längtan till Uppsala?

På senare år har bildats i Lidköping Gunnar Wennerberg Sällskapet www.wennerbergsallskapet.se, och i Uppsala föreningen Gluntarnas Vänner GV, tidigare Glunt-Akademien, www.gluntarna.se. I Uppsala har kommunen, universitetet, Västgötanations landskapsförening, Allmänna Sången och Gluntarnas Vänner bildat en kommitté med uppgift att stimulera tänkbara aktörer, samordna information om program mm. Den informerar via GV:s hemsida om hur t ex Kungl. Musikaliska Akademien, Uppsala universitet, Musikverket och Gunnar Wenner-

bergsallskapet i Lidköping uppmärksammar jubileet.

Särskilt på själva födelsedagen 2 oktober firas det i Uppsala med fackeltåg, konsert vid Wennerbergstatyn och Gluntsexa på Västgöta nation.

Gunnar Wennerberg Sällskapet i Lidköping ordnar följande program:

23 sept Kyrkokonsert – S:t Nicolai Vocalis sjunger ur Davids Psalmer.

1 okt "En eftermiddag med Gluntarna" – Medlemmar ur Gunnar Wennerberg Sällskapet sjunger sånger ur "Gluntarne".

7 okt Hyllningshögtid – Wennerbergsallskapet/, Stockholms Studentsångar-förening (SSSF) i Lidköpings Stadsträdgård, Wennerberghermen. Därefter invigning av utomhusutställning i Stadsträdgården och senare Jubileumskonsert med SSSF, Man-skörmusik, trios mm av Gunnar Wennerberg som följs av jubileumsmiddag med sång och musik.

16 nov "Wennerbergsalong", Mat, dryck och olika kulturella inslag.

Alla för kommittén kända inslag presenteras på ovannämnda hemsida.

Kompilator

Harald Bohlin

Gluntarnas Vänner

Anförd litteratur: Sven G. Svenson: Gunnar Wennerberg. En biografi, Norstedts 1986, Skara stiftshistoriska sälls-kaps skriftserie nr 5: Gunnar Wennerberg – ministern, guvernören, serafimerriddaren, landshövdingen, tonsättaren, filosofen, skalden. Red: Bengt Wahlström och Johnny Hagberg. (Lidköping 2001, tyvärr slutsåld på förlaget), Johan Stenström: Bellman levde på 1800-talet, Atlantis 2009, Gunnar Syrén: Sparka mot porten och storma! Gluntarne som teater. Gidlunds 2009.

Helgo Zettervalls arkitektur

Inte svårt att påstå att det är fråga om årets tjockaste västgötabok! Så omfattande att det blev fyra delar som placerats i en kassett. Samtidigt den mest omfattande doktorsavhandling jag någonsin sett.

Det handlar om arkitekten Helgo Zettervall. Född i Lidköping den 21/11 1831. Känd för att genomgripande ha förändrat Skara domkyrka i början av 1890-talet. Från att tidigare haft platta torn, där ett av tornen demonterades under dryga dussintalet år, till att få de höga och smala tornspiror som Domkyrkan nu har. Detta tack vare Zettervall. Dessförinnan låg han även bakom ritningarna till nuvarande Djäkneskolan, beläget mindre än ett stenkast från Domkyrkan. Året var 1871 när denna mycket vackra skolbyggnad uppfördes. Han var även inblandad i byggnationen av Gamla biblioteket i Skara, samt i ombyggnationerna av slottet Stora Bjurum och Dagsnäs.

Annars är Zettervall mest känd för de stora ombyggnaderna av Domkyrkorna i Lund och Uppsala. Men även institutionsbyggnader och slott. 1907 avled han, och är begravd i Solna.

Bokverket innehåller förutom allt text, mer än 1 500 skisser, ritningar och fotografier. Omfattningen på verket är hela 1 243 sidor!

Författare är Anders Bodin, arkitekt och kulturarvsspecialist vid Statens fastighetsverk.

Sven-Olof Ask

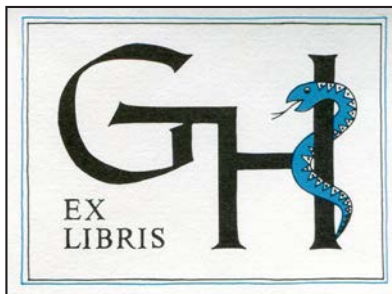
Tre läkares exlibris

Man lär sig mycket kulturhistoria, när man forskar om exlibris. Tack vare ett av mina många föredrag lärde jag känna läkaren Göran Hansson (fullständigt namn: Carl Göran Hansson), född 1934. För mig intressantast var, att Göran Hansson är boksamlare och har ett eget exlibris. I hans omfattande boksamling finns många förnämliga exlibris. Även hans far och en vän till familjen, bägge läkare, hade egna exlibris.

Röntgenläkare får exlibris 1934

Göran Hansson tillhör en släkt med ett betydelsefullt inslag av läkare. Gösta Forssell införde röntgen i Sverige och räknades som "gudfader" inom detta område. Görans farfars bror, Nils Hansson, blev röntgenläkare och räknades som "son" till Forssell. Även Görans far, Carl Johan Hansson, blev röntgenläkare. Han räknades som Forssells sonson. Farbror Nils var den siste läkaren som blev sjukhusdirektör i Stockholm. Fader Carl Johan var röntgenläkare på "röntgen 2" på Sahlgrenska sjukhuset och Vasa sjukhus i Göteborg. Carl Johan Hansson föddes 1904 och gick ur tiden 1960. När han var trettio år gammal, alltså 1934, beställde hans hustru Dagny ett exlibris åt honom i Frankrike. Vad den franske konstnären hette, har Göran tyvärr glömt. Antalet glömda exlibriskonstnärer är tyvärr mycket stort. Saknar ett exlibris konstnärssignatur, hänger allt på ägarens och arvingarnas minne. Tyvärr har vi alltför mycket att minnas.

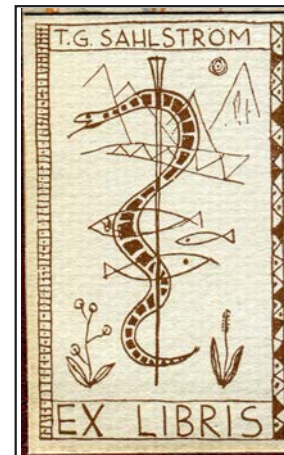
Funktionalistiskt exlibris

År 1934 höll funktionalismen på att slå igenom. Göran Hansson säger träffande, att faderns exlibris är funktionalistiskt. Man har med andra ord skalat bort allt, som inte är nödvändigt. På detta märke syns till vänster lodräta streck, alltså en mycket enkel och dessutom strängt rak utsmyckning. Därutöver finns till höger en mycket enkel tecknad eskulapsstav. Latinet var sedan länge på väg ut, vilket markeras av att de latinska orden ex libris saknas. I stället står orden "min bok" på detta exlibris.

Ormen saknar egen stav

Göran själv har både pärmstämpel och exlibris. Pärmstämpeln består av begynnelsebokstäverna G H och tillkom på 1960-talet. Hans exlibris formgavs i början av 1980-talet av en känd grafiker, Krister Digman, bosatt i Båstad. Om faderns exlibris kan sägas vara starkt förenklat och avskalat gäller detta i än högre grad för sonens. Här har till och med eskulapsstaven fallit bort. Ormen slingrar sig kring stapeln längst till höger i H i stället för kring en särskild stav. Stackars orm, i funktionalismens tidevarv får han inte ens ha en egen stav att slingra sig omkring! I detta fall finns dock orden ex libris. Både Carl Johan och Göran Hansson har endast sina initialer, inte sina namn på sina exlibris. Ett av funktionalismens syften är att skala bort många utsmyckningar för att göra desto starkare verkan med dem som finns kvar. Man måste säga, att Carl Johans och Görans exlibris gör god verkan på detta sätt.

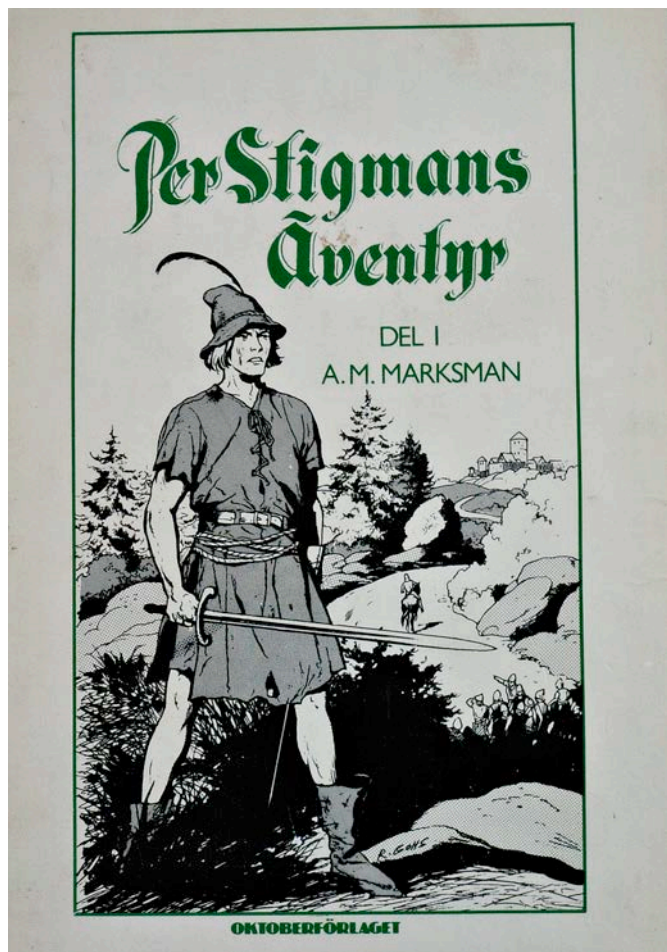

Rika intressen avspeglas

En vän till familjen, också han läkare, hade ett exlibris av annat slag. Likheten är att eskulapsstaven finns med även i detta fall. Han hette Tor Gunnar Sahlström och var kirurgöverläkare på Kungälv's sjukhus. Han föddes 1903 och avled år 1989. Han kom till Kungälv på 1950-talet och var chef där fram till pensioneringen. Tor Sahlström var alltså ungefär jämnårig med Carl Johan Hansson. De två läkarna blev goda vänner och vandrade årligen i fjällen tillsammans. Bägge var "galna på punsch". Sahlström hade ett punschrecept och använde extra fin arrack till denna punsch. Han var intresserad av botanik och fiskade på Mönster innanför Nidingen. Enligt Göran var Sahlström "den siste som skrev brev". Han saknade körkort. Hustrun körde bilen. Det mesta av allt detta avspeglas i hans exlibris. Där finns eskulapsstaven, fiskarna, växterna och fjällen. Punschen har dock inte fått vara med och inte heller brevskrivningen. (Utefter vänster långsida finns dock en kant, som skulle kunna tolkas som en runrad, men rimligen skrev han icke med runor.) Sahlström hade alltså rika intressen, som avspeglas i hans exlibris.

Lars Gahrn

Tivedens Robin Hood i dold kamp mot Hitler

I onådens år 1942 fick Sverige en västgötsk Robin Hood. Per Stigman hette han, och han och hans grönklädda vänner höll till i Tiveden när de inte var ute för att hjälpa bönder som plågades och plundrades av stormännen. Det var fritt fram för herremännen eftersom vi dessvärre hade en oduglig tysk kung, Albrekt av Mecklenburg.

Det kom underhållande berättelser om hur Stig och hans vänner satte herremännen på plats, liksom gärna också biskopen och domprosten. Där fanns mycket att skratta åt, ibland var det spännande och Stigman framstår rentav som en tidig feminist stundtals. Men att historierna blev så populära berodde förstås också på att alla som läste dem insåg att attackerna mot den tyske kungen egentligen skulle läsas som attacker på Hitler och hans anhang.

Mot Hitler

Berättelserna kom först i Rekord-Magasinet, med Edwin Ahlqvist som redaktör. Jovisst, det var han som var manager för boxningsvärldsmästaren och västgöten Ingemar Johansson. Författaren kallade sig A M Marksmän, men hette egentligen Nils Holmberg och satt bland annat med i stadsfullmäktige i Göteborg och var redaktör för Arbetar-Tidningen. Snart skulle han hamna i riks-dagen som ledamot för kommunisterna.

Så att historierna kom just 1942 är inte så konstigt. I början av kriget hade Hitler och Stalin en pakt, som höll på att bli Sov-jets fall när Hitler plötsligt 1941 gick till anfall. Innan dess ville förstås inte en god kommunist som Holmberg skriva något som ens kunde anas som kritik mot Hitler. Och ärligt talat finns det ingen öppen kritik nu heller, berättelserna handlar om svenska folkets plågor under sin tids kapitalister på 1300-talet. Öppen

kritik skulle stoppats av censuren, men de flesta förstod vart udden var riktad.

Varning för tysken

Här kunde alla se hur illa det gick om tyskar fick makten i Sverige. Berättelserna blev så populära att de fortsatte att ges ut även när kriget slutat. Det blev en lång rad berättelser, och de trycktes på nytt i böcker på 70-talet.

Ärligt talat var det folk från hela landet med i Robins styrka i Tiveden, ende äkta västgöten var enögd Johan, som alltid kallades Synålen. Men forne munken Broder Patrik kunde lura överheten som försäljare av undergörande Varnhemsvatten, det kom förstås från Himmelskällan, så mycket handlar om Västergötland.

Skarabiskopen

Däremot missar författaren att Skarabiskopen några år under Albrekts tid hette Rudolf av Mecklenburg, och han hade förstås fått sitt stift i gåva av sin kusin kungen. Biskop Rudolf deltog rentav på kungens sida i striderna vid Åsle, när drottning Margareta kastade ut dessa tyskar.

Fast hon satte ju dessvärre dit nya, och vi Skarabor brukar undvika att erkänna att rådsherrarna vid ett möte i Skara godkände Erik av Pommern som ny kung. Och han blev ju minst lika dålig som Albrekt.

Fast då hade Stigman ersatts av den verkliga kämpen, Engelbrekt.

Bokhotellet

Böckerna om Stigman är nog inte så lätta att hitta idag. Om man inte som jag tar in på bokälskarnas eget hotell, Hotell Gästis i Varberg. Där är vartenda utrymme fullt av bokhyllor och i den välfyllda hyllan bredvid min säng hittade jag just en bok om Per Stigman. En bok får man ta med hem gratis så nu står den i mina hyllor.

Den badintresserade kan dessutom strunta i havsbadet och söka sig till en kopia av Lenins eget bad.

Hans Menzing

Antikvariatet i SKÖVDE

Döbelns Gata 1

Säljer beg.

BÖCKER och SERIETIDNINGAR

0500-41 06 56

Öppet ons-, tors och fredagar 13.00 17.00

Västgötalitteratur på Facebook

Många har anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs Facebooksida.

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebook sida fram.

Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Vem var Cornelius Rahmn?

Se på hans ögon. Vilken vilja, vilken övertygelse i blicken. Ögonen tillhör Cornelius Rahmn. Han är en av den svenska missionshistoriens stora, idag märkligt bortglömd. Han var den förste svenske präst som for utomlands för att missionera när han 1817 skickades till Sibirien, av alla ställen. Han återvände efter många turer till Sverige och blev då kyrkoherde på landet, i Kalvs församling i Sjuhäradsbygden. Där slutade han sina dagar. Om Cornelius Rahmns smått fantastiska liv berättar E. Alfred Jansson i en bok som utkom 1951. Också Rahmns dotter Hanna har i dagböcker publicerat minnen av sin far.

1700-talet innebar en stor expansion för de sjöfarande länderna, inte minst England och Nederländerna. Man ville skaffa sig kolonier för att skaffa hemländerna rikedomar och välstånd. I spåren följde hednamissionen. Sverige var utanför. Det var engelsmännen som organiserade sig, först genom London Missionary Society (LMS) 1795 och som en följd av det The British and Foreign Bible Society 1804. Cornelius Rahmn blev antagen som missionär av LMS för mission i östra Sibirien 1817. Det var innan sådana sällskap fanns i Sverige. Hur blev det så?

Bakgrunden

Rahmn föddes 1785 och växte upp i Göteborg. Han tog intryck av kontakter med Brödraförsamlingen där, utan att ansluta sig. Hans bakgrund var luthersk och kyrklig, om än med den kritiska blick som hör ungdomen till. 1810 prästviges han.

Guds vägar är outgrundliga. Det har berättats i andra sammanhang om hur den svenska väckelsen och grundandet av Evangeliska Sällskapet och Svenska Bibelsällskapet fick fart av att två brittiska missionärer, John Paterson och Ebenezer Henderson, var på väg till Indien 1805 men fastnade i Köpenhamn på sin båtresa. De var tvungna stanna över vintern i väntan på nästa avgång. De begav sig då till Sverige ivriga och fulla av verksamhetslust, bland annat till Göteborg. Indienresan kom att läggas

på hyllan. Paterson gifte sig med en svenska. Våldigt mycket blev annorlunda än tänkt. Att båda kom att träffa Cornelius Rahmn vet vi. Det är uppenbart att han med sin kritik mot det kyrkliga systemet påverkades kraftigt av de båda britterna, som tillhörde vad man kan kalla fria rörelser. Viktigare var att för Rahmn fick missionen ett ansikte genom dem.

Henderson och Paterson stod naturligtvis hela tiden i kontakt med sin arbetsgivare LMS. Paterson reste över till tsarens Ryssland för att arbeta för "bibelsaken" där. Det gick över förväntan, inte bara med biblar på ryska utan via brödramissionen översattes även några bibeldelar till kalmuckiska. Paterson fick höra talas om en folkstam som hette burjater och som bodde vid Bajkalsjön. De talade ett språk som liknade kalmuckiska. Dit borde man väl skicka missionärer. LMS fann en kandidat, Edward Stallybrass, men han behövde en kamrat. Paterson som hade lärt känna Cornelius Rahmn och sett hans glöd föreslog honom. Ett litet problem var att Rahmn hunnit gifta sig och att paret fått en dotter. LMS styrelse trodde dock att det skulle kunna fungera. Här gällde det ju evangeliets ljus till folk i mörker och dödsskugga.

I augusti 1817 skriver Cornelius Rahmn: "Hädanefter litar jag endast på Gud. Med hustru och en liten dotter reser jag ut i vida världen. Mitt enda mål är att utbreda vår Frälsares rike och att med hjälp av hans ord vinna själar från mörkrets välde." Det fanns alltså vid denna tid ingen svensk missionsorganisation, men Rahmn hade en vän i biskop Wingård i Göteborg. Han gav sin välsignelse. Rahmn for.

Resan

I september 1817 kom de, fyra vuxna och ett barn på två år, till Sankt Petersburg. Paterson var där och hade ordnat allt för färden vidare till Irkutsk. Den måste företas under vintern med släde för vägarna var helt enkelt för dåliga sommartid. Det som väntade dem var en resa på ca 600 mil med häst och släde! Det skulle ta tre månader! Dessutom måtte inte Elisabeth Rahmn bra. Hon väntade barn igen.

Före avfärden fick de audiens hos tsar Alexander I som sa sig gärna se att Guds Ord spreds i hans rike. Att han däremot inte ville se nya församlingar startas i sitt rike av andra än den rysk-ortodoxa kyrkan verkade missionärerna inte ha uppfattat. Det blev de varse senare. Viktigt nu var att tsaren svarade för säkerheten på deras resa. Det skulle de ha anledning att vara tacksamma för. Så gav de sig iväg.

På släden hade man byggt ett slags tält och därinne lagt bolstrar och kuddar. Där tillbringade alltså makarna Stallybrass och Rahmn, med dotter, tre månader. Det måste ha skakat och hoppat förskräckligt. Hästarna byttes var 20 kilometer. Övernattningarna ordnade sig alltid i byar och städer när de visade brevet från tsaren. "Jag kan inte beskriva de prov jag utstått på denna resa", skrev Rahmn senare. De hann fram precis innan våren gjorde fortsatt slädfärd omöjlig.

Missionen

I de första rapporterna hem berättar han om upptäckten att många av burjaterna redan var kristna av den ortodoxa läran. Men, säger han till LMS, någon gudsfruktan fanns det inte hos dem. Vidskepelse, dryckenskap och mörker härskade. Det fanns också burjater som var buddhister, men de lockades inte till den sanna tron när de såg hur de kristna levde, menade Rahmn.

Cornelius Rahmn var mycket språkintresserad och språkbegävad. Han satte igång med stor energi att lära sig burjatiska. Han

ville ju kunna predika på folkspråket. Han gav sig ut på resor för att rekognosera bland fler folkstammar. Han stötte på tunguserna, en stam på ca 4000 personer, också de ortodoxa.

Hela tiden hade han bekymmer för sin hustru. Det barn de väntat dog och hustruns nerver vacklade. Rahmn var pressad. Det visade sig att det han ville göra: predika, omvända, döpa och bygga församling fick han inte göra. Det hade faktiskt inte tsaren givit tillåtelse till. För bibelsaken tog man gärna emot hjälp, men mission var i Ryssland förbehållet den nationella ortodoxa kyrkan. Det var påbud från tsaren. Rahmn blev alltså missionär utan att kunna missionera ”på riktigt”. Inte en enda omvändes under hans år i Sibirien, så vitt man kan förstå. Det han kunde göra var att lära sig språk och översätta Bibeln.

Flytten

Efter fyra år gjorde problemen kring hustruns hälsa att familjen lämnade och flyttade till Sarepta utmed Volga ner mot Kaspiska havet, nära dagens Volgograd. Det betydde en ny lång resa, men väl framme fann de ett centrum för herrnhutarna och hustru Elisabeth kunde tas omhand. De stannade där i fyra år, vilket betydde att Cornelius Rahmn lärde sig kalmuckiska och åstadkom en kalmuckisk-svensk ordbok innehållande 8000 ord och en grammatik på detta språk. Han översatte, naturligtvis, även delar av Bibeln och katekesen. Missionera i vedertagen mening gick som sagt inte. Hur kändes det? Han skriver i en rapport till London: ”En missionär kan praktiskt taget aldrig räkna med att få njuta av livet.” Så blev det beslutat att de skulle tillbaka till Sankt Petersburg.

Det hade varit otroligt hårda år för familjen Rahmn. I LMS:s annaler kan man läsa följande omdöme om Cornelius Rahmns missionsgärning: ”Det är tvivelaktigt om det finns en historia som är rikare på tro, på tålamod i prövningar och på uthållighet i kroppsliga påfrestningar och obehag under troget arbete för att uppfylla sin plikt.” Man ska betänka att medarbetarna på LMS hade ändå sett en hel del.

London

Efter två år i S:t Petersburg, där Rahmn skötte pastorala uppgifter för den engelskspråkiga församlingen, reste familjen till London. Han fick tjänst på LMS:s kontor som sekreterare för arbetet i Fjärran Östern. Det var något helt annat än han sysslat med tidigare och han funderade på att återvända till Sverige, men man ville ha honom kvar i London. Efter en tid undersökte han

möjligheterna att åka tillbaka till Ryssland, han kunde ju språket, men både hustruns hälsa och tsarens/ortodoxa kyrkans förbud hindrade honom. En annan uppgift dök då upp.

Den svenske prästen i London hette vid denna tid Johan Peter Wåhlin. Han verkar ha varit Cornelius Rahmns raka motsats. Det står i Nordisk Familjebok 1921 om honom, att han utomlands antagit later, engelsk excentricitet och ”lifligt temperament”, som inte passade prästkallet. Han har i tryck utgivit bland annat ”Om stryparne: fanatism och mord”, samt ”Skålar vid måltiden gifven, till firande af hennes konglig höghet kronprinsessans lyckliga förlossning, af svenskar och norrmän i London, den 31 maj, 1826”. Ståtligt.

Men med församlingens välgång och välstånd var det illa ställt. Inga kom till gudstjänsterna och pengarna var slut. Det talades faktiskt om att behöva lägga ner hela verksamheten. Wåhlin flyttade hem till Sverige för en bättre framtid, men han satte församlingen i skuld för de outbetalda lönerna. Man hade alltså ingen möjlighet att anställa en efterträdare. Då lovade Cornelius Rahmn att göra tjänst lördagar och söndagar utan ersättning, jämsides med sin tjänst på LMS. Han blev den räddande ängeln.

Rahmn blev mycket uppskattad. Han sökte upp svenskar och norrmän på båtar, i sjukhus och i hem. Han hade bibelförklaringar varje onsdagskväll. Och folk kom tillbaka till kyrkan. När det blev dags ville man ha honom till kyrkoherde, naturligtvis. Han saknade den nödvändiga pastoralexamen, men biskop Wingård i Göteborg talade inför Konungen för hans sak och kyrkoherde blev han 1834, tillika legationspredikant.

Kyrkoherde i London

Onekligen var Cornelius Rahmn rätt man vid rätt tillfälle. Han såg svenska kyrkan i London som en missionsstation bland sjöfolk, fattiga hantverkare, varvsarbetare, svenskor gifta med engelsmän och mer eller mindre vinddrivna personer. Och en och annan i det högre skiktet. För att kunna hålla ordning skapade Rahmn det första församlingsregistret.

Den svenske ministern Charles Tottie löste med egna medel kyrkans skuld, vilket var storartat. Han har förresten londonförsamlingens rekord vad gäller kyrkvårdstjänstgöring, 62 år. Det är som sig bör att hans porträtt ännu idag hänger i kyrkans bibliotek.

Under Rahmns sju år som församlingens ledare växte församlingen och blev ett levande ”litet kyrkosamhälle”. Rahmn insåg att här kunde han förverkliga en församling efter sina ideal, där människor kom till omtanke och blev ”en Kristi skapelse”, som han uttryckte det. Så önskade han att hela den svenska kyrkan kunde reformeras. Till och med en riksdagsmotion som hade lagts om att sonika lägga ner svenska kyrkan i London blev nedröstad. Glädjen stod högt i tak.

Kalv i Västergötland

Rahmns namn nämndes nu med aktning i många kretsar, också i Sverige, och det fanns de som verkade för att han skulle komma tillbaka till församlingsarbete i hemlandet medan han hade krafter i behåll. Han hade själv en gång uttryckt att han förstod att tjänsten som kyrkoherde i London var en ”stepping-stone” för vidare avancemang. Det kan väl förmodas att han tänkte sig en församling i Göteborg, kanske Stockholm. Men vad det tog åt vännen biskop Wingård fattade ingen. Han utnämnde honom till kyrkoherde i ett litet pastorat i en avkrok i södra Västergötland, Kalv. 1840 lämnade Rahmn London och anlände dit. Vilken kulturchock det måste ha varit.

Jag ämnar behålla min kallelse som missionär även bland vår allmoge, skrev han till Peter Fjellstedt.

Men Kalv var inte det han hade tänkt sig och någon lätt uppgift blev det inte. Nådesårspredikanten, som väntade på honom, berättade tröstande att ”det finns flera gudfruktiga i pastoratet”. Sanningen var att det var ett ganska torftigt pastorat han fått att ta hand om. Mest småbönder som kämpade och slet med sin jord. Ibland var det kalas. Det fanns enligt mantalslängden 220 brännvinspannor i socknen. Det väckte Rahmns ogillande. Flaskan och dansfiolen bannlystes, vilket retade drängarna. 1841 i december blev det tumult. Bygdens drängar och slynglar ställde till ofog vid prästgården. Kyrkoherden var bortrest. Det slutade med att adjunkten sköt skarpt, som tur var utan att träffa.

Rahmn arbetade på sitt vanliga sätt med samlingar i hemmen, bibelförklaringar, missionsböner, undervisning och själavård förutom det formella och jordbruket. Men det var ett annat ideal som tog form i stiftet, efter Schartaus anda. Där såg man samlingar utanför gudstjänstens förkunnelse som konkurrens till det predikade Ordet. Adjunkten han fått var av denna sort och konflikten växte. Till biskopen skrev Rahmn om schartauanerna: ”Dessa är omedgörliga. Jag har haft en adjunkt, egensinnig och självrådig, som ställde till ett ordentligt uppror mot mig, insinuerande hos folk att jag inte vore en redlig lärare.” Ja, han hade det inte lätt i Kalv. Brännvinspannorna hade i och för sig minskat till 124 vid nästa mantalsskrivning.

Rahmns gravsten

Livets afton

Elisabeth Rahmn verkar aldrig ha hämtat sig från äventyren i Sibirien. Det hette att hon hade en ”viss retlighet i lynnet”. Hon var vad man då sa ”nervklen”. 1847 avled hon och eftermälet var ändå att ”hon varit en trogen hjälp för sin man”. Det låter märkligt för oss, men hon hade innan hon dog ordnat så att Cornelius Rahmn skulle gifta om sig med en av husets pigor, Anna Abrahamsson. Hon var 44 år yngre än sin blivande man. Han var 62 och hon 18. Så blev det och de fick en son. Vi vet inget mer om det äktenskapet. De hade sex år tillsammans och Anna fick på köpet en annan status. Hon gifte sedan om sig med en präst i Växjö stift.

Rahmn stod i kontakt med Peter Fjellstedt, Georg Scott och andra väckelseandar i Stockholm och gav råd när det gällde att starta ett missionssällskap i Sverige. Men han gav sina krafter till Kalv, vilket gav frukt. Människor märkte efter hand sin kyrkoherdes nit, omsorg och välvilja. Han önskade en ”stor reformation” för hela Svenska kyrkan. Han oroades över att så många verkade tro att man kunde få en levande kyrka utan lidande och prövningar. De verkade tro att man kunde gå in i Guds rike ”genom vida dörrar”.

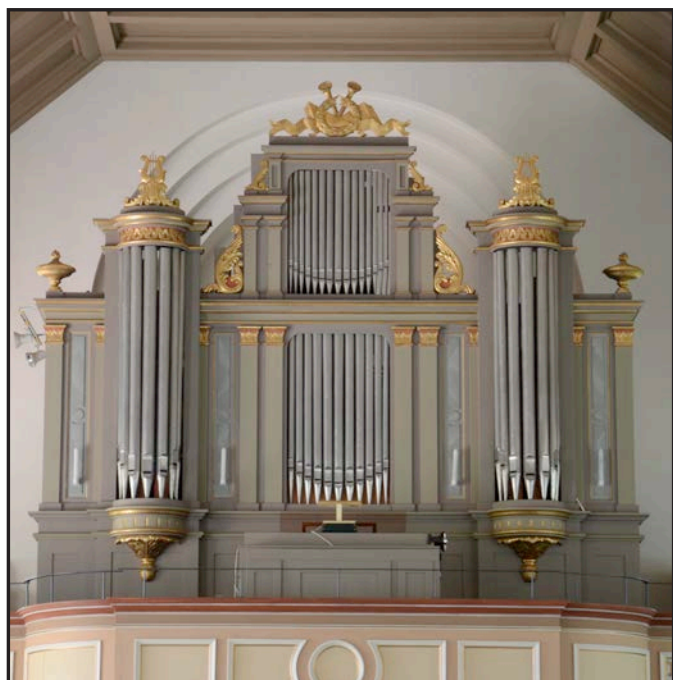
Till den trogne tjänarens vila gick han den 24 augusti 1853.

Kalv har idag upphört att vara både eget pastorat och egen församling och finns nu i Kindaholms församling i Kinds pastorat. Den kyrka som var Rahmns har brunnit ner och ersattes av en ny år 1900. Hans gravsten finns fortfarande på Kalvs kyrkogård och på den står: Förra missionären, prosten och kyrkoherden Cornelius Rahmn.

Det finns ytterligare ett porträtt av Cornelius Rahmn, förutom det i Ulrika Eleonora i London. En kopia hänger idag i Kalvs församlingshem se sid. 13. Det skänktes dit på 1920-talet av mejeristen Cornelius Hansson i Klev. Rahmn hade nämligen som tradition att till alla dopbarn som fick namnet Cornelius ge sitt porträtt. Man kan tänka sig att namnet på den tiden var populärare runt om i Kalvs pastorat än någon annanstans.

Anders Alberius

Klangrum - bok och skiva om orglar i Skara stift

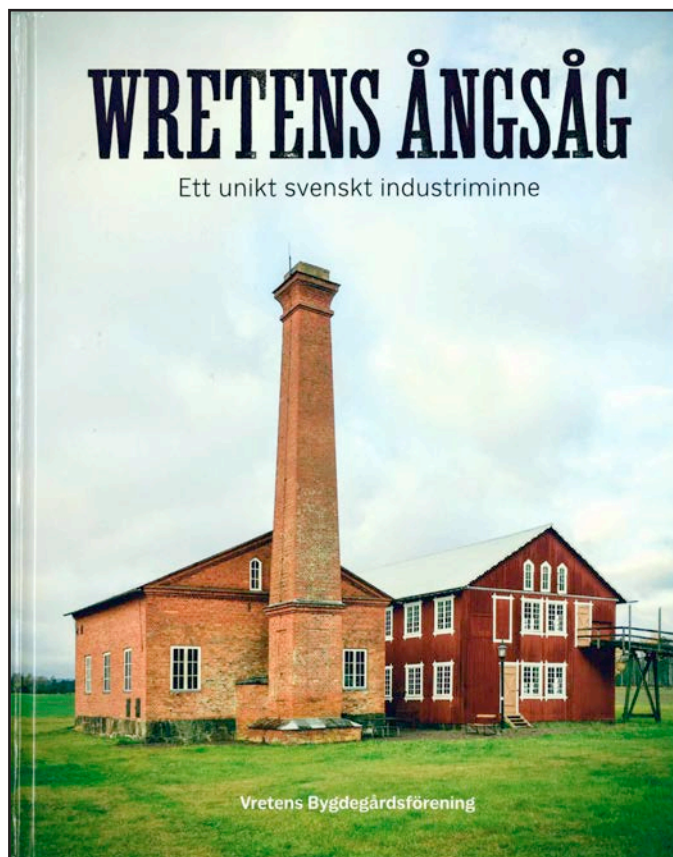

Lagom till julen – en av de högtider då många upplever orgelmusik – ger Skara stiftshistoriska sällskap ut såväl en bok som skiva om västgötska orgelklenoder. Boken samlar artiklar av nio olika författare kring orgelbyggare som varit verksamma i stiftet under seklerna, fördjupningar kring särskilt intressanta orglar och personerna kring dem. Boken tar sitt avstamp i den heltäckande inventering av stiftets orglar som genomfördes med hjälp av GoArt för ett par år sedan. Ett rikt bildmaterial i färg och svartvitt, däribland flera historiska bilder, kompletterar texterna. Och naturligtvis måste också orglarna själva få komma till tals. Därför utges samtidigt en CD-skiva med musik på 15 orglar från olika epoker, orgelbyggare och delar av stiftet. För inspelningarna svarar domkyrkoorganist Anders Börjesson, Mariestad, och tekniker Erik Sikkema, välkänd som expert på orgelinspelningar. Många av orglarna har aldrig tidigare blivit inspelade. Med detta vill vi visa på de musikaliska tillgångar som finns ute i kyrkorna, därtill i många fall ett dyrbart kulturarv.

Robin Gullbrandsson (red)

Bok och skiva kan förhandsbeställas till det förmånliga priset 300 kr genom att kontakta Johnny Hagberg jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Industrihistoria i Vreten

Okänt för många gissar jag, Ångsågen i Vreten (Edåsa socken i Skövde kommun) är ett industriminne som är väl värt att besöka. Allt är återställt i originalskick. Den 5 augusti (kl 11) går bygdens folk man ur huse för att uppleva sågdagen. Missar man denna dag, så kan man ändå boka privata visningar för föreningar etc. I dagarna har en vacker bok om sågens historia utkommit. Det är Vretens bygdegårdsförening som står som utgivare. Egentligen skulle sågen ha rivits för åtskilliga år sedan. Men industrihistorikern Eric Julihn i Skövde påpekade 1979 det historiska värdet, och lyckades senare även att få sågen att bli byggnadsminne.

Ångsågen startades 1886-87 när släkten Dickson från Göteborg byggde upp verksamheten. Samtidigt byggdes ett stickspår till järnvägslinjen Hjo-Stenstorp för att kunna leverera virket via godståg.

På 1980-talet blev Wretens ångsåg inspelningsplats för TV-serien "Träpatronerna".

Boken är mycket välgjord, med mängder av vackra historiska bilder. Industrihistorikern Bengt Spade som medverkar i boken säger att "sågen på Wreten är unik och mig veterligen den enda som nu finns bevarad här i landet". Boken kan beställas från Kent Karlsson tfn 0500-4596080 kent.40@live.se och kostar 200 kr.

Sven-Olof Ask

Störst på Västgötlitteratur, Vätternböcker, Göta Kanal och Folke Dahlberg

Antikvariat Wettern, Göran Midman

Tunnbindaregränd 1 A, 544 30 Hjo

goran.midman@hjomail.se

0503-655895, 072-7414209

www.bokborsen.se

Västergötland - kultur -

Föreningen för Västgötlitteratur

Bli medlem & stöd! - Inspireras av!

Kulturhistoria • Västgötlitteratur • Bokauktioner
Bokutgivning • Forum för kulturengagemang
Kulturarv • Kultur-/Litteratur-medlemsblad
Föreläsningar • Lästips • Bokmässe-arrangemang

Genom ditt medlemskap
- tar du del av och stödjer ett västgötskt kulturarv
Idag är vi fler än 1400 medlemmar - var med du också!

Du behövs - Varmt välkommen!

Låg medlemsavgift
& många förmåner
Medlemsblad 4 gånger per år
Föreläsningar • Medlemsutgåvor
Bokerbjudande • Bokauktioner
Sätt in 100 kr
på bg 663-2574
texta namn & adress
Dessutom får Du
en Bok som Välkomstgåva!

Från oss alla - Varmt välkommen som medlem!
www.vastgotalitteratur.nu FB: Vastgotalitteratur
Medlemskontakt: Sven-Olof Ask: sven-olof.ask@tele2.se

Björngatan 17 A • 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 • 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER

Måndag - Fredag 13.00 - 18.00
Lördag 10.00 - 13.00
Andra tider efter överenskommelse

Öppet : kl. 11-17 året runt samt extraöppet i juli
eller efter överenskommelse
Tfn 0515-40940, 40773

Att dramatisera vår historia

Leif Olsson och Per Oscarsson

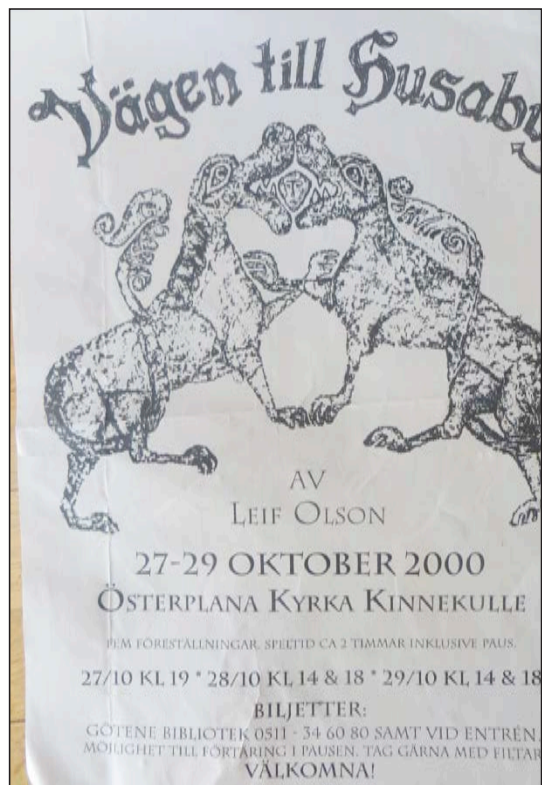
Leif Olsson, lärare, dramatiker och översättare har i över 40 år dramatiserat och iscensatt perioder i vår historia, med fokus på Västergötland. Hans första uppsättning gällde ett spel om Sigridd Storråda, författat av "de svenska krönikespelens okrönte drottning", Magda Bergquist von Mirbach, bördig från Götene och Skara. Sedan följde spel om Biskop Brynolf för Skaras 1000-årsjubileum, om Olof Skötkonung, Sankta Elin av Götene, Birger Jarl, Gustav Vasa och om Axel von Fersen. Han har dessutom översatt en pjäs om Drottning Christina, författad av ingen mindre än Alexandre Dumas, som han gör uppläsningar ur tillsammans med sångerskan Marie Bergman. Leif Olsson har gedigna teaterkunskaper, och var bl a rektor för Skara Skolscen på slutet av 70-talet, och har gjort dramatiseringar för radion och för muséer. Han föreläser också om våra historiska kontakter med Ryssland och Kiev under tidig medeltid, och anordnar resor till bl a Kiev. Han berättar:

När det gäller de historiska spelen har jag skrivit de flesta själv, utom det första, från 70-talet, om Sigridd Storråda, samt Balladen om Jarl Birger, som är ett verk av författaren och journalisten Gunder Andersson. I de flesta fall har jag arbetat med hängivna amatörer, ibland ett femtiotal, varav de flesta inte hade någon teaterbakgrund alls, men en nyfikenhet på vad det var att spela en roll, en entusiasm och ett brinnande intresse för historia. För mig är det en fascinerande process; att börja från noll och se föreställningen växa fram. Här några steg i arbetet: Deltagarna får improvisera mycket i början av instuderingen. Jag anger en situation, en konflikt som de måste lösa, utan skrivna texter, och ge sig hän med full inlevelse. När de sedan kommer till liknande scener i pjäsen, har de hjälp av att först ha upplevt situationen inifrån. Handlingen kommer därför mera naturligt till dem. "Lustar och Törnen", det spel jag inbjöds att skriva

Eva Lisa Bergenzaun som Helena av Götene och munken i Leif Olssons spel *Vägen till Husaby*.

och regissera för Skaras 1000-årsjubileum, handlade om biskop Brynolf. Jag satte upp spelet utanför och inne i Skara domkyrka. Innan jag utsåg rollerna lät jag deltagarna arbeta länge med inlevelseövningar, där de själva använde sina egna repliker och ljud. Fördelen för de femtio skådespelarna i den pjäsen, var sedan att jag själv var berättare, dvs de kunde gestalta rollerna utan att behöva lära sig repliker. Resultatet blev starka dramatiska scener, snabba scenbyten, och bara i några fall repliker, men också sånger. I spelet kunde jag därför lägga in många förflyttningar, masscener, våldsamma ritter på sex hästar, och mycket annat som hade hämmats av om de måst använda färdiga repliker. Det hade också varit ett hörbarhetsproblem, eftersom spelytan var enorm. Vi spelade nämligen första akten längs hela sydsidan av kyrkan. Det hade dessutom varit svårt med repliker inne i kyrkan, med dess akustik, eftersom vi spelade över alla utrymmen. Lustar och Törnen var mitt absolut största arbete någonsin, som tog mig nära ett år att förbereda, med källforskning, med att välja dramatiska ögonblick i kyrkans historia, att utse roller, och skapa en illusorisk scenbild, och skapa en berättartext som var både saklig och dramatiskt fängslande. Många krafter hjälpte till, på olika sätt: att skapa kostymer, att bygga upp en medeltidsby vid kyrkan, att hålla med hästar och redskap, att klättra på stegar, ordna sittplatser, att göra om kyrkans interiör till en medeltida spelplats, klättra i triforierna för att hänga ut baner, klättra på kyrkans tak för att därifrån blåsa fanfarer, ja mycket, mycket, som jag nu i efterhand fortfarande häpnar över att det gick att genomföra. Spelet, som ett av de största av det slaget som gjorts i landet, fick också stor uppmärksamhet i radio i TV i pressen. Ja, t.o.m. Sveriges Radios utlandsavdelning gjorde ett program, riktat till lyssnare i utlandet. Dag Stålsjö hade inslag ur spelet i sitt TV-program om vår historia. Jag bad min vän, kompositören Svenneric Johanson från Göteborg att skriva musiken, som han komponerade för Skaraborgs blåsarkvintett. När vi började planera musiken satt vi på en restaurang i Skara, och han skrev ner noterna till inledningsfanfaren på en pappersserviett, som jag fortfarande har. Jag tror knappast att Skara till fullo insåg vilket fantastiskt tillskott det var till spelet, att en av våra främsta kompositörer medverkade.

De följande två spelen, utspelade sig vid ruinen av biskopsborgen i Husaby. Det var först "Sagan om Husaby", som började med hur Kinnekulle skapades och sedan följde historien fram till Olof Erikssons dop. De första människorna, jägarfolket, stenåldern, bronsåldern, avgudadyrkan och den magi som fanns i marken, fram till järnåldern, med verktyg, vapen, och med insprängda legender om hur elden kom till människan, och om källan som sprang fram där en jungfru dödats, och om folkvandringar. Kung Olofs dop blev höjdpunkten, och finalen. Även där fanns det hästar med, och alla borgens skrymslen användes. Vi spelade mot den höga muren på sydsidan. En av mina favoritsscener. Även i "Sagan om Husaby", var jag till större delen berättare. Några år senare satte jag upp "Vägen till Husaby" på samma plats. Där började vi med kungens dop, och med att kungen, likt kung Lear, delade upp sitt rike mellan sina barn. Shakespeare hade gett mig många goda idéer. Följaktligen skrev jag mycket på blankvers, Shakespeares versmått, som skådespelarna klarade galant. Nu hade jag gett skådespelarna repliker, vilket gjorde att det blev fler repetitioner, mycket textarbete, men resultatet är jag mycket nöjd med. I Vägen till Husaby har Olofs dotter Ingegerd fått en framträdande plats. Hon kom att gifta sig med den store fursten i Rus land, Jaroslav, och jag lät honom besöka Husaby och Ingegerd. Han tillägnade henne även en sång. "På Kinnekulles höjd, där fåren bräka, och höga furor skugga Vänerns strand...etc". Den uppmärksamme läsaren kanske märker att jag där tillät mig att låta fantasin flöda. (Om Ingegerd och Jaroslav och andra västgötar med anknytning till Rus land, vid denna tid, handlar kommande spel.)

Scen ur krönikespelet *Lustar och Törnen*. Skara 1988.

Sedan följde i rask takt "Balladen om Jarl Birger", av Gunder Andersson, som jag uppförde två år i följd. Dels på Österängs gård, dels vid Hönsäters slott. Österängs gård var nog, vid sidan av Munkängarna, där jag satt upp En Midsommarnattssdröm, den mest fantasieggande och magiska spelplats jag använt. Publikens förflytta sig mellan scenerna. Enormt fina skådespelarprestationer, många tunga repetitioner, ibland fram till småtimmarna, utomhus, när temperaturen i juni kunde gå ner till närmare noll. Men, succé, och ett spel som många talar om. Ett namn vill jag nämna speciellt, Sten Inge Larsson, mycket historiekunnig och spelens allt i allo. Han var en av de främsta amatörer jag arbetat med, tyvärr gick han tragiskt bort för några år sedan. Han gestaltade också "Lasse i Berget" – mycket uppskattad och med en gnistrande scenisk fantasi.

Torpa stenhus, sydväst om Ulricehamn, var nästa spelplats. Jag inbjöds att bearbeta och regissera ett spel om kung Gustav Vasas tid och hans frieri till Katarina Stenbock, den unga dottern på Torpa. Det var det första Torpaspelet någonsin. Det framfördes utomhus, med slottet och en liten damm i fonden. Många frivilliga från när och fjärran; Tranemo, Ulricehamn, Borås, Dalsjöfors, Sexdrega, m fl, strömmade till för att medverka. Ett mycket påkostat spel, med en professionell orkester och specialistskriven

Ur Leif Olssons spel *Vägen till Husaby*.

musik. Vi spelade två somrar i följd. Även där arbetade jag länge med improvisationer för att kunna hitta lämpliga personer för varje roll. Några av mina "egna" skådespelare från tidigare spel hade jag med mig. Där vill jag nämna min kollega från Katedralskolan i Skara, latinaren Lars Lundberg, som med sin briljanta esprit, sin vida humanistiska bildning och humor, förgyllt minst fem av mina uppsättningar. Själv har jag agerat som berättare, Magnus Gabriel de la Gardie, En fattig munk från Skara, Olof Skötkonung, Axel von Fersen, Martin Luther, Sankt Martin, Gunnar Wennerberg, Peter HERNQUIST, Linné, Hamlet m fl.

Nu till framtiden: Jag har rest i kungadottern Ingegerds fotspår, till Novgorod och Kiev. Hon var en stor furstinna, minst lika viktig som Katarina den Stora säger många. I Kiev känner man väl till hennes bakgrund och öde. Hennes make, Jaroslav, kom att kallas Jaroslav den vise. Hon födde minst tio söner, som i sin tur gifte in sig i kungahus i Europa, och blev anfäder till många ätter. Hon bytte namn till Irina, och begravdes som helgonet Sankta Anna, i Sofiakatedralen i Kiev. Av en historiker i Kiev fick jag en stor kalender, med släktträd och bilder som sträcker sig ända tillbaka till Jaroslavs far, Vladimir, och dennes hustru Rogneda (eller Ragnhild! av Polotsk), och till våra dagar, där olika europeiska kungahus finns med. Sist på listan står Drottning Elisabeth II, som alltså sägs stamma från Jaroslav och Ingegerd. Jag har vandrat runt i Kiev med denna historiker, och fick en kopia av furst Vladimirs mynt, som har vissa likheter med Olof Skötkonungs mynt. Av en händelse råkade jag vara i Kiev just då demonstrationerna började vid Majdantorget, och fick varje dag gå igenom stora folkmassor, där alla hoppades på EU, var optimistiska och gärna bjöd på te och blinis i novembarkylan. Sedan vet vi hur det tyvärr gick.

Men, jag samarbetar nu med folk i Kiev och i staden Polotsk i Belarus, ca 20 mil norr om Minsk och skriver på ett drama om Ingegerds tid och tiden alldeles innan. Då kom nämligen en storman från Sverige, Ragnvald, till Polotsk, med sin dotter Ragnhild. Det sägs att han kom från Varaslätten eller Skara, vilket gör det ännu intressantare. Hon fick leva ett mycket dramatiskt liv, blev våldtagen av sin blivande make, Vladimir, som då blev far till Jaroslav, Ingegerds make. Alltså har två kvinnor från våra trakter spelat en mycket stor roll i världshistorien. I Polotsk såg jag förra året ett spel om just Ragnhilds historia (hon kallades där Ragnveda). Och i år sätter teatergruppen där upp ett spel där även Ingegerd (Irina) finns med. Jag berättade för dem om hennes bakgrund, och att hon härstammade från en plats bara ca en mil från där jag bor. Om jag kommer till premiären, erbjuds jag en stum roll som Olof Skötkonung.

Jag har filmer från alla de historiska spelen, för dem som är intresserade, även från det vitryska spelet om Ragnveda. Maila till leifol@yahoo.com

Leif Olsson

”En skimrande möjlighet...”

Varje dag i livet är ”en sällsam gåva, en skimrande möjlighet” säger några underbara ord i en psalm (sv. ps. 180). Hur tar man vara på denna ”skimrande möjlighet”? Man behöver inte resa långt för att se sköna ting. Det räcker med att se sig om i sin egen bygd. Den är ”en skimrande möjlighet”, ruvar på vägar med vidunderligt sköna vyer och minnen av det som tidigare släkten format. Inte minst bygdens kyrkor har en alltför okänd rikedom att visa upp. I Sjuhäradsbygden finns sedan några år ”Kyrkguiden”. Det är en läcker reseguide till ett antal utvalda kyrkor, värda ett besök. Ett lockbete är något som liknar ett frimärke att hämta på varje plats. Det ska klistras in i reseguiden. Man blir inte för gammal att inspireras av sådant. I gengäld inser man att bygden rymmer en fascinerande andlig historia utöver skön natur och spännande kultur.

Häcksvik Klockaregården

”Det svalkar när det skymmer. Nu andas bergen med djupa, jämna tag. I ditt ansikte känner du vinddraget från outtömliga lungor. Härlig är jorden, härligast där allt är dig välkänt och nära. Ingenstans våren markerna klär som där de är dig mest kära.” Den här orden av en för mig okänd diktare lovsjunger bygdens skönhet och behag. Men diktaren har mera i sikte. Orden är inhuggna i en sten som man passerar på en grön stig fram till Hoofs predikosten i Floghult. Jacob Otto Hoof (1769–1839) var komminister i Svenljunga från 1803 till sin död 1839. Just här samlade den vida kände väckelsepredikanten stora skaror från när och fjärran. Hoof hade genomgått en dramatisk omvändelse i gammalpietistisk stil 1808, efter att förut ha levat några år i sus och dus. Han kom att sätta sin prägel på det andliga livet i den här bygden och långt ner i Småland. Den kyrkliga väckelsen i Skara stift under 1800-talet hade också rötter i hoofianismen. Bröderna Landahl i Bredared tog starka intryck av Hoofs förkunnelse. På Holsljunga kyrkogård ett par kilometer från Floghult vilar Hoof under en stenhäll; dess inskription är tyvärr svårtydd och kunde gärna återges på en tavla bredvid gravhällen.

Några medeltida klenoder finns med i Kyrkguidens urval, som de romanska stenkyrkorna i Mjäldrunga, Eriksberg och Dalum.

Deras kor avslutas med absid, en detalj som vittnar om mission söderifrån. Absiden i Dalum ser man bäst utifrån; den är smyckad med lisener som vittnar om släktskap med Lundadomens mycket mer utsmyckade absid. Den urgamla byggnadstekniken i bygden använde sig av trä, och så blev det också när de första kyrkorna kom till. Material från stavkyrkor har bevarats här och där, ja, i Hedared är man stolt över att kunna visa vårt lands enda bevarade stavkyrka från medeltiden. Den är visserligen inte så gammal som man fick lära sig för inte så länge sedan. Modern dendrokronologi kan datera trävirket med hjälp av årsringarna; den säger att Hedareds stavkyrka uppfördes ett par år in på 1500-talet. Men den rymmer inventarier från en tidigare stavkyrka. I Hedared höll man länge fast vid en byggnadsteknik som på andra håll hade övergivits. Unik i sitt slag är den lilla träkyrkan i Jällby som kan ha uppförts redan i tidig medeltid. Många missionärer kom västerifrån och inspirerade till att bygga stenkyrkor med rakt avlutat kor i öster. Ett par välbevarade sådana visar Kyrkguiden vägen till: Vesene och Horla. Där har man inte tagit upp fönster på kyrkans norra och västra sida. I Horla finns även den romanska triumfbågen kvar mellan långhuset och koret

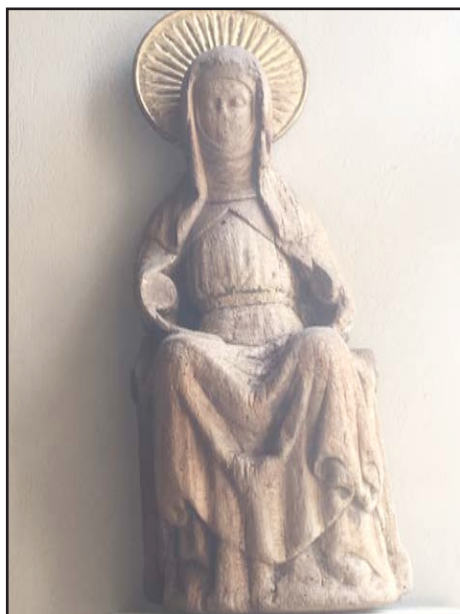

Dopfunten i Jällby kyrka

Det var självklart att kyrkan skulle ha en dopfunten. Den skulle ju erbjuda den rit som tog människor in i kristenlivet. Den första kristna tiden i vårt land var stensemästarnas storhetstid. För åttahundra år sedan hade faktiskt Sjuhäradsbygden sin egen stensemästare. Han höll fast vid runskriften, även om han hade god kontakt med stenkunst i Bohuslän och på Gotland, ja, fått inspiration från England. Funten i Finnekumla signerade han med orden ”Andreas har gjort mig”. Runt 25 dopfuntar av Andreas och eleverna i hans skola finns kvar i Sjuhäradsbygden. I årets runda kom man till Tärby kyrka som har en funt med sju arkadfält med vackert utformade bilder. De vittnar om en stor konstnär.

Den anonyme stensemästare som gjorde den romanska praktportalen i Södra Vings kyrka var samtida med Andreas. Han arbetade i tjänst hos biskop Bengt den gode i Skara (biskop ca 1150–1190) och går under namnet Ottravadmästaren. Han högg också ut en dopfunten, som dock på 1800-talet överläts till Statens historiska museum. Ett par Vingbor från 1100-talet är faktiskt namngivna på en gravvård av ännu en västgötsk stensemästare. Han berättar att Bothild beställde en förnämlig stenhäll till minne av sin man Sven hos den i Falbygden verksamme stensemästaren Harald. Längre fram på medeltiden fick kyrkans kor skulpturer i höggotik, och de på 1400-talet slagna valven försågs med härliga målningar av en okänd konstnär.

Sengotiska målningar finns också i Södra Åsarps kyrka, som anses vara beställda av borgherren på fästet Opensten i socknen,

Madonna i Blidsbergs kyrka

ingen mindre än den tidens rikaste adelsman i Norden Abraham Brodersson (ca 1350–1410).

Genom århundradena har man varit mån om att smycka sin kyrka. De många sköna inventarier man får stifta bekantskap med talar om att en levande tro vill ta sig sådana intryck. Men det är trosvissa personligheters anda man märker under en kyrkrunda. Jag har påmint om J. O. Hoof som präglade en stark anderörelse.

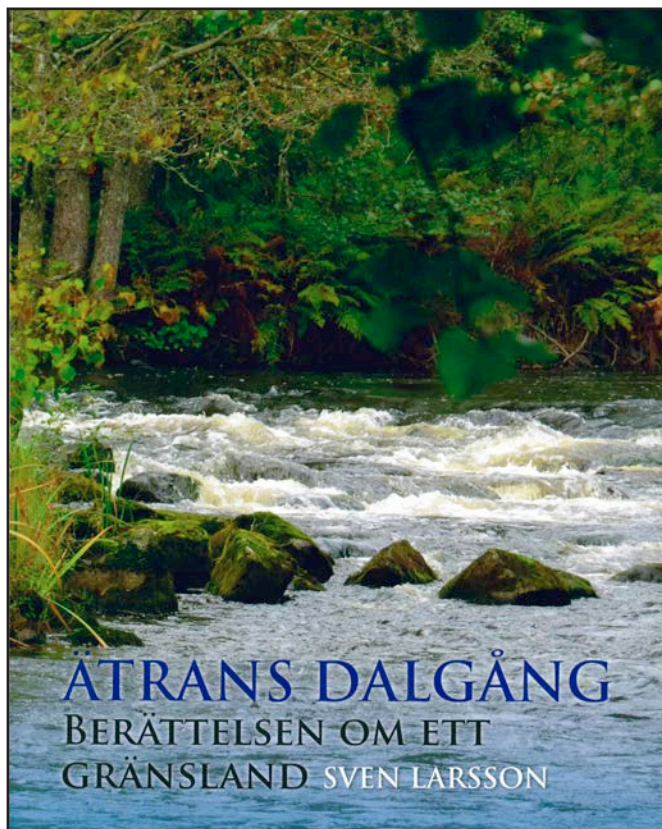

Kristusfigur i Kalvs kyrka

Platsen vid Caroli kyrka i Borås har fått namnet ”Birger Forells plats”. Den minner om en man som gjorde sitt yttersta för att hjälpa krigsfångar och flyktingar i spåren efter Andra världskriget. Utanför Fåglaviks kapell står en nyligen uppsatt minnessten med text på flera språk som minner om att alldeles i närheten står ännu det hus kvar där Elisabeth Hesselblad föddes 1870. Hon kom att i många år bo i den heliga Birgittas hus i Rom och förnya hennes orden med åtskilliga nya kloster; hon fick sitt sista vilorum i detta hus och blev helgonförklarad häromåret. Det är verkligen intressant och givande att undersöka bygdens kyrkor, ja, ”en skimrande möjlighet.”

Lennart Nordquist

Ätrans dalgång

Nyutkommen bok med underrubriken *Berättelsen om ett gränsland*. Ätran startar i trakterna av Ulricehamn. Rinner ett par mil norrut, upp till Norra Åsarp och Smula i Falköpings kommun för att sedan vända söderut. Till slut mynnar den ut i Falkenberg. Så visst är boken av Skaraborgskt intresse.

Författaren bor i Falkenberg, och heter Sven Larsson. Han har tidigare författat fem böcker, några med ämnen som tangerar gränsland. Det handlar då om gränsen mellan Halland och Västergötland. En av hans böcker heter *När hallänningarna blev svenskar*.

Åter till Ätrans dalgång. Författaren bjuder på en rejäl historielektion om personhistoria, gränskrigen, vattenkraft, lax-fisket och flottning. Givetvis får även staden Falkenberg ett litet kapitel i boken. Men även moderna företeelser såsom Ullared återfinns i boken. Rikt illustrerad, med bilder av ovanligt hög kvalitet.

Boken omfattar 264 sidor och är inbunden i hårda pärmar.

Sven-Olof Ask

Antikvariat Asken

25.000 böcker i butik
10.000 böcker på www.bokborsen.se

Stockholmsvägen 30, Mariestad
0501-14373, 0739-446013
Öppet fre 14-18.

BOKMÄSSAN

GÖTEBORG BOOK FAIR

Bok- och biblioteksmässan hålls på Svenska mässan i Göteborg den 28 september-1 oktober. Vår monter är liksom tidigare placerad i antikvariatsdelen av mässan, med monternummer B10:61. Skara stiftshistoriska sällskap och Västergötlands fornminnesförening har monter B03:70.

Mässans öppettider för fackbesökare är torsdag 9-18, fredag 9-14. Då är entrépriset 245:-. Allmänhetens tider är fredag 14-19, lördag 9-18 samt söndag 9-17. Entrépris 180:-. Ungdomar 7-19 år har entrépris 60:-.

Vi erbjuder våra medlemmar att förhandsbeställa biljetter som gäller för ALLA DAGAR och tider. Dessa biljetter kostar i år 130:-/st och beställs i förväg via email: sven-olof.ask@skara.se eller tfn 070-7426518. En biljett gäller för en dag. Alla söndagens seminarier ingår i entrébiljetten.

Beställda biljetter postas till resp. beställare och utnyttjade biljetter betalas i efterskott i vår mässmonter.

Bokauktion 14 oktober och 18 november

Höstens båda bokauktioner hålls i Stora Levene församlingshem med början kl 9.30 Fastprisförsäljning från kl 8.30.

Katalogerna håller nu på att sammanställas. Redan nu kan vi notera att ett exemplar av Linnés *Västgöta-Resa*, tryckt 1747, kommer att finnas med. Exemplet saknar dessvärre en plansch. Likaså finns ett ex av Pehr Kalms *Västgötha och Bohusländska resa*, tryckt 1746.

En annan sällsynthet som säljs är också *Then Svenska Ubsala Psalmboken*... tryckt av Ignatius Meurer på 1660-talet. Första sidan i psalmboken är en begravningsvers till Then höghwälbörne Grefwe och herre Lars Kagg, Grefwe til Mariestadh...

Bland järnväglitteraturen nämner vi S. Kristianssons *Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga Järnvägsaktiebolag* 1923 - 1940. Den saknas nog i de flesta av våra bokhyllor!

Dödens dal av Gunnar G:son Anne, pseud. för Gunnar Falkås dyker återigen upp. Man kan ifrågasätta uppgiften om att endast ett drygt 20-tal av denna bok såldes! Resten lär författaren ha slängt i en grop i sin trädgård.

En inramad målning (16x22 cm) föreställande Persbergen den 28 juli 1852 säljs. Den är inköpt efter en frk. Kyhlberg i Skara 1958. Troligen målad av L.W. Kyhlberg.

Auktionskatalogerna sänds till de som erlagt prenumerationssavgiften för dessa.

